

Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek

Slægtsforskernes Bibliotek drives af foreningen Danske Slægtsforskere. Det er et specialbibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv, blandt andet omfattende slægts-, lokal- og personalhistorie.

Slægtsforskernes Bibliotek:
<http://bibliotek.dis-danmark.dk>

Foreningen Danske Slægtsforskere:
www.slaegtogdata.dk

Bemærk, at biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. Når det drejer sig om ældre værker, hvor ophavsretten er udløbet, kan du frit downloade og anvende PDF-filen.

Drejer det sig om værker, som er omfattet af ophavsret, skal du være opmærksom på, at PDF-filen kun er til rent personlig brug.

AARBOG

FOR HISTORISK SAMEFUND
FOR SORØ AMT

1955

I Kommission hos Svegårds Boghandel

AARBOG
FOR HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

AARBOG
FOR HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

XXXXII

SLAGELSE

HANDELSTRYKKERIET

1955

REDAKTIONSUDVALGET :

Lektor, dr. phil. *Poul Helms*, Sorø

Skoleinspektør *J. Heltoft*, Haslev

(Henvendelser i redaktionssager sker til *J. Heltoft*)

INDHOLD AF XXXXII BIND

Side

Det fuirendaler Institut paa Holsteinsminde og Anders Stephansen 1840—70 Af overlærer <i>P. M. Andersen</i> , Ringsted	7
Holger Vind til Harrested Af førstelærer <i>Erling Petersen</i> , Sandby	57
J. V. Neergaards beskrivelse af Ø. Flakkebjerg herred Af overlærer <i>Fritz Jacobsen</i> , Slagelse	74
Andreas Ammentorp Sørensen — Sædemand og Folkevækker Af redaktør <i>C. Norrelykke-Christensen</i> , Haslev	90
En Efterlysning Af professorerne <i>P. G. Lindhardt</i> og <i>Hal Koch</i>	108
Udflugt og årsmøde	111
Boganmeldelse (Aversibogen)	114
Boganmeldelse (Sognehistorie fra Vestsjælland)	115
Boganmeldelse (Vallensved sogns historie)	116

BESTYRELSEN :

- Amtmand *V. Topsøe*, Sorø, formand.
Architekt *Erlangsen*, Korsør.
Skoleinspektør *J. Heltoft*, Haslev.
Overlærer *Fritz Jacobsen*, Slagelse, kasserer og sekretær.
Bankdirektør *Valdorf-Hansen*, Ringsted.
Lektor, dr. phil. *P. Helms*, Sorø.
Rentier *Jobs. T. Christensen*, Benløse.
Greve *Holstein-Holsteinborg*, Fuirendal.
Pastor *V. Krarup-Hansen*, Herlufsholm.

REPRÆSENTANTER :

- Førstelærer *M. A. Ebbesen*, Stignæs.
Musikdirektør *Lauritz Hansen*, Ringsted.
Lærer *I. G. Hogsvig*, Bistrup.
Sognepræst *A. Lambert-Jensen*, Kvislemark.
Førstelærer *L. P. Larsen*, Høve..
Lærer *Nellemann Larsen*, Sdr. Bjerge.
Gdr., sognerådsformand *Sigfred Petersen*, Spjellerup.

Det fuirendaler Institut paa Holsteinsminde
og
Anders Stephansen.

1840—70.

Af P. M. Andersen.

I. *Den vanskelige økonomi.*

Trods alt betød flytningen fra Fuirendal, at man nu havde ombyttet en herregaardstilværelse med ringere og mindre forhold paa det forfaldne Hjortholm.

Børnene syntes det i alt fald.

Budde gengiver en samtale mellem to af drengene efter indflytningen paa gaarden:

„Mon vi dog ikke snart igen skal have pandekager?“
ytrede den ene, en ganske lille person.

„Vi faar aldrig mere pandekager!“ svarede den anden med mørkt mismod — han var ældre og mere prøvet.

„Det fik vi da paa Fuirendal!“ indvendte den lille.

„Ja-a, paa Fui-rendal!“ lød den andens svar med saa dybt et suk, som om det gemte en verden af savn og bedrøvet ihukommelse af tabte herligheder.

For Stephansens blev det — nu, da de heller ikke, som i de første aar, havde nogen greve at kunne gaa til, naar det kneb — en kamp for at skaffe føden til dem selv og de mange munde, de havde at mætte. Det blev nærmest fattigmandskaar, de maatte friste de første aar, og de naaede aldrig til, at stillingen for instituttet blev nogenlunde sikkert økonomisk konsolideret. Driftskapital havde det jo ingen af, og nogen bestemt sikret støtte fandtes ikke. Endnu i 1897 skriver Budde: „Velvillie har instituttet mødt fra mange sider, og velgørenheden er kommet det til hjælp; men det har først faaet hjælpen, naar det var i en saa øjensynlig trang, at dets eksistens var truet, og dette har været betegnende for dets økonomiske stilling, saa længe det har bestaaet.“ Og i et brev skriver Stephansen: „Gud har ikke givet mig andet end en tiggerpose, og i hans navn beder jeg hos de rige og mægtige ... om en lille gave“ — selv beregnede han sig aldrig mere i aarlig pengeløn for dem begge end 250 rigsdaler.

Men trods den stadigt trykkende pengemangel blev de første mange aar alligevel en lykkelig og rig tid saavel for Stephansen som for instituttet — i den grad passede den gerning, som der skulle øves, for ham og han for den.

Den første sommer var alle fuldt optaget af at skabe nogenlunde forudsætninger for, at de 40 børn, som instituttet var beregnet for, kunne huses. Medens byggearbejderne stod paa, laa en del af drengene paa høstænget. Resten af børnene delte ægteparrets egne senge og sengeklæder, og selv lagde de deres madrasser paa et sted, hvor de ikke var alt for udsat for træk gennem revner og sprækker i mure, vinduer og døre og for regndryp fra loftet.

Da aaret sluttede, udviste det et underskud paa ca. 2000 rd., skønt der i gaver — penge og naturalier — var indkommet ca. 4096 rd., deraf 2538 rd. ved den af dronning Caroline Amalie foranstaltede bortlodning af damearbejder. Underskuddet dækkedes delvis ved to nye rentefri laan af enkegrevinden. Men da der var flere forfaldne bygninger at reparere, og jord, redskaber og besætning desuden var i en meget daarlig tilstand, var der endnu mange ekstra udgifter at afholde. Da juni termin 1841 nærmede sig, maatte Stephansen derfor gaa den tunge gang over til herredsfogden, kancelliraad Leuning i Førslev, og melde sig fallit. Herom fortæller han: „Jeg talte med ham om realisation af instituttets ejendom for at faa de fornødne penge til kreditorerne; men herredsfogden var instituttets velynder og ven, derfor tog han sig af vor nød, gik i forbøn hos en del rige godsejere og indsamlede saaledes ved en subskription 2300 rd. til stiftelsen.“

Saaledes reddedes Holsteinsminde denne gang. Men hvor dybt Stephansen har været nede, ses af en kladde til et brev til enkegrevinden blandt hans breve og papirer, hvori han meddeler, at han vil søge et klokkerembede ved Helliggejstes kirke — thi „jeg bør vel derfor give efter for mine venners raad og give slip paa min livsidé at være lærer og leder ... i morgen indgiver jeg min ansøgning, dersom Deres Naade vil bifalde det.“ Formodentlig er ansøgningen saa alligevel ikke blevet afsendt (eller ikke imødekommet?).

I frihedsaarene saa det igen truende ud.

Paa grund af Stephansens herkomst og hans samfølelse med de svageste i samfundet maatte det ved valgene være naturligt for ham at staa sammen med Bondevennerne. Ved

et af de allerførste valg¹), fortæller Budde, gik partierne for at konstatere deres styrke hver til sin side. En rig mand tog da Stephansen ved armen for at føre ham over til sin side: „Herovre hører De hjemme, Stephansen!“ „Nej, jeg hører hjemme her, jeg har transtøvler“, svarede han. Men næste dag underrettede manden²) ham i et brev om, at han nu ikke længere ville støtte instituttet. Efterhaanden trak de fleste af godsejerne sig tilbage³), og fra folkets brede lag kom der ingen hjælp.

Stephansen søgte da rigsdagen om et tilskud til instituttet. Et forslag om at bevilge 1000 rd. til Holsteinsminde indbragtes i Folketinget af Frølund, Fuglebjergkredsens repræsentant, og ved 2. behandling af finanslovsforslaget for 1851—52 vedtoges det enstemmigt at bevilge de 1000 rd., men som en ydelse til Stephansen personlig. Dette beløb, som han naturligvis lod indgaa i instituttets regnskab, modtog han derefter hvert aar til sin død.

Pengekrisen 1857 skabte atter ekstraordinære vanskeligheder for Holsteinsminde. Underbalancen var stadig voksende, Dorteia Stephansen var blevet lammet og kunne ikke oplyse noget om regnskaberne, og juni termin 1858 manglede

1) Sandsynligvis ved prøvevalget den 11. septbr. 1848 ved Holløse mølle forud for valget til Den grundlovgivende Rigsdag. „Ved afstemningen, som foregik paa den maade, at kandidaterne gik hver til sin side og fulgtes af deres vælgere ...“ (Aarbogen 1947, s. 24).

2) Denne var vist etatsraad Neergaard, Gunderslevholm. I et senere brev til enkegrevinden minder Stephansen hende om, at han i efteraaret 1848 paa hendes opfordring maatte rejse til Holsteinborg for at tale med greven, fordi etatsraad de Neergaard havde anklaget ham for patronatet som en person, der var udelig til sin gerning, „og som om jeg havde forbundet mig med kommunister og røvere.“

3) Medens der f. eks. i bidragslisten for 1842 er anført 10 godsbesiddere, er antallet 1856 skrumpet ind til 3.

instituttet 4—6000 rd. Det hele overvældede da Stephansen, saa han besluttede at trække sig tilbage. Men ogsaa denne gang klarede forholdene. Hovedkreditorerne var langmodige, og vennerne — bl. a. C. C. Alberti, Stephansens gode ven og trofaste støtte, saa længe han (St.) levede — traadte hjælpende til.

*

Instituttets indtægtskilder var foruden de Stephansen af rigsdagen bevilgede 1000 rd. og overskud af landbruget: indtægt af værksteder, butik og bageri, betaling for børnene samt gaver og bidrag.

Med hensyn til landbruget oplyser Stephansen i en af aarsberetningerne, at udgifterne (skatter, tiender og landgilde, kommune- og fattigafgift, folkeløn m. m.) langt oversteg de indtægter, man havde af det gennem salg af dets produkter. Men til gengæld forsynede det dem med de landlige produkter, de brugte til føden — foruden at det jo var af afgørende betydning i opdragelsesmæssig henseende.

Værkstederne, der navnlig i fuirendaltiden, da man manglede jord, havde været af betydning for børnenes beskæftigelse og desuden havde givet nogen indtægt, maatte man efterhaanden ophøre med, fordi det var umuligt at skaffe svende, der egnede sig til at forestaa dem. Kun reberbanen og et bogbinderi fortsattes gennem hele tidsrummet og gav lidt overskud.

Instituttet havde 1843 faaet privilegium paa at anlægge et fintbrødsbageri. En mester betalte 170 rd. om aaret for at maatte udnytte dette privilegium samt for leje af bolig

og bageri — fra omkring 1850 gik betalingen dog ned til 120 rd. om aaret. I en lang aarrække var bager Kold, broder til højskolemanden Chr. Kold, lejer af bageriet.

I 1838 var der hos købmand David i Slagelse oprettet et udsalg af kvindelige arbejder, som var skænket instituttet. Maaske er dette oprindelsen til den manufakturbutik, som Holsteinsminde havde, og som gav nogen fortjeneste. Salg af øl fra instituttets bryggeri gav ogsaa lidt indtægt.

De to vigtigste indtægtskilder gennem alle de 30 aar var dog betalingen for børnene samt gaverne.

Den aarlige betaling pr. barn var i de første aar stadig kun 30 rd., men — med nedsættelse for en del af dem — forhøjedes den 1845 til 40 rd., senere til 60, og i de sidste 10—15 aar betaltes der 80 rd. (se dog s. 31). Men alligevel forslog det ikke. Allerede i 1856 anslog Stephansen udgiften i dette og de nærmest foregaaende aar til 80 rd. aarligt for hvert barn alene til kost og klæder. Men alle de øvrige udgifter løb op til omtr. 40 rd. aarligt.

Et større antal børn ville have kunnet give en bedre økonomi, men kommunerne ømmede sig ved at sende almindelige hjemløse børn til Holsteinsminde, dels af økonomiske grunde og dels, fordi man ansaa det for et opholdssted for de „moralsk fordærvede“, og dem troede man ofte bedre anbragt andre steder.

Naturligvis maatte det være meget vanskeligt fra det ene aar til det andet at beregne størrelsen af den hjælp, instituttet modtog gennem bidrag og gaver. Faste beløb gennem alle aarene var kun 200 rd. aarligt fra lensgreven paa Holsteinborg og 100 rd. fra enkegrevinden. Men kongen, dronningen

og enkedronningen skænkede i fyrrerne hvert aar nogle hundrede rd., og flere gange modtog man større ekstraordinære gaver:

- 1840: Et legat paa 1000 rd.
- 1841: Det classenske Fideikommis skænker 500 rd.
- 1844: Dronningen skænker en driftskapital paa 2000 rd.
- 1845: Det kgl. Landhusholdningsselskab skænker 500 rd., bl. a. til anskaffelse af en tærskemaskine.
- 1846: Enkegrevindens basar indbringer 1153 rd.
- 1846: Lensgreven eftergiver en gammel gæld paa 747 rd.
- 1849: Et legat paa 1000 rd.
- 1851: Enkegrevindens basar indbringer 926 rd.
- 1855: Enkegrevindens basar indbringer 503 rd.
- 1860: Efter et opraab af enkegrevinden i aviserne 660 rd.
- 1864: I et testamente skænkes 1000 rd.

En bidragsliste fra et enkelt, tilfældigt valgt aar (1856) ser saaledes ud:

Lensgreve Bille Brahe, Hvedholm	20 rd.
Lensgreve Schaffalitzky, Arreskov, aarlig	10 „
Komtesse de Holstein i Kiel, aarlig	40 „
Komtesse Moltke, aarlig	12 „
Frk. Løvenskjold, Vallø, aarlig	2 „
Fru Melchiors bo, København, aarlig	5 „
Fru konferensraadinde Schjønning, aarlig	4 „

Frk. H. v. Scheel, Vemmetofte, aarlig	5	„
Fru professorinde Høyen, København, aarlig ...	4	„
Jfr. Westengaard, København, aarlig	2	„
„En bonde“	20	„
Justitsraad Jacobsen, København	5	„
Baron v. Holsteen, Langesø	10	„
Professor Fenger	10	„
Konferensraad Dankvart	5	„
Konferensraad Jørgensen	5	„
Direktør Duntzfeldt	3	„
Pastor, dr. teol. Kalkar	5	„
Pastor Mau, Skellerup	5	„
Naalemagermester Hjorth	2	„
Skræddermester Creemers	2	„
Vinhandler Luplau	2	„
Barber Hein	2	„
Pastor F. Fenger, Høje Taastrup	10	„
Konferensraadinde Schjønning	4	„
Professorinde Høyen	4	„

Tilsammen 198 rd.

Det ses, at det i alt væsentlig var overklassen, der understøttede instituttet — rent undtagelsesvis optræder i listerne en bonde med 64 skilling og Peter Larsen, Skræppenborg, med 4 rd. — og at den *almindelige* gaveindtægt i virkeligheden ikke betød meget. Den udgjorde i aarene 1850—70 gennemsnitlig ca. 175 rd. pr. aar, altsaa knap til ophold for et par børn. Baade givernes antal og beløbets størrelse formindskedes desuden i de sidste aar.

Det sidste aar, Stephansen levede, gør Budde i instituttets aarlige beretning dets status op. Underskuddet, erhvervet gennem aarene, udgjorde da ialt ca. 11.000 rd., dels i form af

ubetalte regninger og dels — og overvejende — i form af penge, som Stephansen „ved egne private midler havde gjort udveje for og betalt“. Men „private midler“ kan Stephansen ganske sikkert kun have erhvervet gennem driften af Hindholm.

2. *Hindhholm.*

Bøndernes deltagelse i valgene til stænderforsamlingerne og i forhandlingerne i disse havde allerede i trediverne været medvirkende til, at de havde begyndt at rejse hovederne og faa interesse for at være med til at bestemme ikke alene om deres egne, men ogsaa om samfundets anliggender.

Men det var dog først i fyrreerne, bevægelsen tog fart. I Roskilde stænderforsamling havde bønderne i Balthasar Christensen, J. C. Drewsen o. fl. varmtfølende talsmænd for deres ønsker, og samtidig drog de første bondeagitatorer — skolelærer Rs. Sørensen, Venslev, og husmand Peder Hansen, Lundby, begge fra Sydsjælland — rundt i landet for at vække befolkningen til bevidsthed om dens ringe kaar og rejse den til krav om forandringer: fæsteforholdets forbedring eller afskaffelse, afskaffelse af den ulige beskatning af bondejord og hovedgaardsjord („privilegeret hartkorn“), ophør af husmændenes næsten retsløse stilling og af alle bønders sociale deklassering m. m. De virkede gennem smaaskrifter og artikler i ugebladet „Almuevennen“, men mest mundtlig paa deres vandringer fra sogn til sogn, hvorunder de paavirkede de enkelte og samlede i tusindvis af underskrifter paa adresser til kongen og stænderforsamlingerne. „Jeg var i afvigte sommer i 51 sogne“, skriver Peder Hansen 1845.

Frugterne viste sig bl. a. i oprettelsen af de saakaldte landkommunalforeninger, der — efter at landkommunalloven af 1841 havde indført sogneforstanderskaber — stiftedes i de fleste amter paa øerne, og 1846 stiftedes „Bondevennernes selskab“, der skulle omfatte hele landet og virke hen til, „at landalmuen faar lige borgerlig ret med de andre samfundsklasser“. Foreningens første programpunkt var krav om en forbedring af skolevæsenet, ligesom hele bevægelsen, især under paavirkning af Rs. Sørensen, havde forstaaelse for betydningen af en bedre oplysning af de unge. Der var derfor flere forslag fremme om at faa rejst saakaldte „højere bondeskoler“. Rs. Sørensen havde 1843 fremsat plan til en „undervisningsanstalt for voksne bønderkarle“ (og forsøgte selv at holde højskole i Uldum 1848), og Monrad udsendte 1848 til amterne et cirkulære med henstilling om at overveje oprettelse af saadanne skoler. Men ingen af delene førte dog til, at nogen skole kom i gang.

Stephansen havde 1847 været inde i overvejelser af i forbindelse med instituttet at faa oprettet en forberedelsesskole for unge, der tænkte paa at blive lærere. Han talte med provst Brasen i Skelskør om planen, men provsten mente, det maatte være bedre at forene en „højere bondeskole“ med instituttet, og han opgav da sagen. Aaret efter kom saa Monrads cirkulære, og Stephansen ansøgte nu amtsraadet om at faa en skole paa Holsteinsminde — dog uden resultat. Men han arbejdede videre med sine skoleprojekter. Et udførligt udkast til „Plan til en læreanstalt for unge mennesker af bondestanden, indrettet paa Holsteinsminde“ er dateret 28/3 1851, og efter den skulle 6 „erfarne og kyndige mænd“ sammen med Stephansen som „opdragelsesanstaltens bestyrer“

bestemme alt vedrørende skolen. Hans forslag om, at instituttet skulle sælge Skovgaarden og i stedet købe Holsteinsmindes nabogaard Hindholm, blev afslaaet af greven.

Først da han kom i forbindelse med Bondevennerne, lykkedes hans skoleplaner.

Stephansen var vel ikke selv Bondeven, men hans optagethed af højskoletanken mødtes med bøndernes oplysningstrang, saa de førtes sammen. Det var ved et møde i Præstø amts Kommunalforening i april 1852, hvor Stephansen var til stede, at Peder Hansen bar sagen frem, og der nedsattes straks et udvalg, der skulle arbejde paa at faa begyndt en skole paa Holsteinsminde med Stephansen som leder. Ved et møde en maaned efter fremlagde Peder Hansen en subskriptionsindbydelse, der godkendtes, og det overlodes ham at træde i forbindelse med Sorø amt, i hvis landkommunalforening indbydelsen vedtoges den 2. juni. Samme maaned udsendtes saa til alle de 170 sogne i Præstø og Sorø amter en opfordring om at yde bidrag eller tegne sig for et aktielaan, idet det fremhævedes, hvor nødvendigt det var for bondestanden, „hvori der ogsaa er gode hoveder saavel som i de andre klasser“, at faa oplysning og kundskaber, „hvis vor stand ikke skal ligge under i den fortsatte kamp imod vore mere oplyste og dannede modstandere ... sagen er vigtig, især for efterslægten. Lad os ikke staa tilbage for fynboer og jyder, hos hvem allerede lignende folkeskoler har begyndt“¹⁾.

Man ansaa tegning af 400 rd. for nødvendig, før skolen kunne begynde, men det gik noget langsomt. Det var meningen, at tegningen skulle være afsluttet inden 1. septbr., men

¹⁾ Rødding højskole begyndte 1844, Uldum kom rigtigt i gang 1851, Ryslinge samme aar og Staby i Vestjylland 1852.

den 13. septbr. meddeler Peder Hansen i „Almuevennen“, at der kun er indkommet ca. 95 rd. fra 8 sogne. Inden aarets udgang var der dog tegnet 672 rd. 8 skilling — af husmænd, gaardmænd, lærere og præster.

Men da havde Stephansen forlængst selv taget sagen i sin haand, hvorved han sikrede sig, at den virkelig blev ført igennem, og at skolen ikke paa materielt grundlag kun blev et led i bøndernes kamp mod deres „dannede modstandere“. Den 1. juni købte han gaarden Hindholm, der netop da var til salg, idet han nu var klar over, at det var uheldigt at indrette højskole paa selve Holsteinsminde. Beslutningen blev taget efter mange overvejelser og betænkeligheder og først, efter at Dorthea ogsaa helt var gaaet ind for sagen.

Hindholm var paa ca. 80 tdr. land med ca. 10 tdr. hartkorn og kostede — ligesom Hjortholm i sin tid — 11.000 rd. Men forskellige kom Stephansen til hjælp: bønderne med deres bidrag og andre med rentefri laan: enkedronningen 1000 rd., fru Marie Grundtvig 1000 rd. og landmaaler Fleischer 500 rd. — brødrene Fr. og Martin Hammerich skænkede hver 100 rd. I bondestandens aktielaan deltog senere ogsaa de øvrige sjællandske amter samt Falster, og det kom i aarenes løb op paa 12.000 rd. Men der var ogsaa nok at bruge penge til. Udhusene var faldefærdige, og der maatte de første aar opføres forskellige nybygninger — 1867 opførtes en ny skolebygning, som blev kaldt „Dorthea Stephansens Minde“ og kostede 5100 rd., delvis indkommet som gaver og rentefri laan.

*

I sin beretning om Holsteinsminde 1868 skriver Stephanen paa sin paradoksale maade: „I aarene 1850—51 var insti-

tuttets pengeforfatning saa slet, at jeg 1852 blev nødt til at købe nabogaarden Hindholm“. Lidt var der om det: Ved anvendelse af fælles bestyrer (den tidligere ejer, Hansen, der blev boende paa Hindholm og var bestyrer til Stephansens død) og fælles arbejdskraft opnaaedes der nogen besparelse ved driften af de to gaarde. Men ellers var Stephansens grunde til oprettelse af højskolen af anden end økonomisk art. Det var, fordi han ganske sluttede sig til tankerne om, at en folkelig oplysning var nødvendig, ikke mindst nu efter frihedens indførelse; men først og fremmest var det for hans elskede børnehjems skyld. Ved at komme i forbindelse med bondebefolkningen haabede han i videre kredse end hidtil at kunne vinde forstaaelse for Holsteinsminde, saa han lettere kunne faa gode pladser til børnene. Desuden kunne han maa-ske blandt Hindholms elever finde velegnede emner som med-hjælpere paa Holsteinsminde og af højskolens lærere faa hjælp til undervisningen af børnene. Og endelig havde han nu et sted, hvorhen han kunne flytte med børnene, „ifald den grevelige familie skulle faa i sinde at sælge Holsteinsminde eller at overdrage det til Flakkebjerg“ (St. i brev).

„Hindholm er en stok, hvortil min lille blomst paa Holsteinsminde skal støtte sig“, udtalte han. Og Budde vidner: Gennem Hindholm opnaaede Stephansen, „hvad han hidtil havde savnet, at faa ikke blot de rige og fornemme, men folket i sin helhed i tale og drage det med ind i sit arbejde ... for Holsteinsminde har den haft en betydning, som vanskeligt kan overvurderes, ved at samle en almindelig og vidtstrakt interesse om den kamp, Stephansen her kæmpede for folkets fattige børn“.

Om den modstand, Stephansen maatte overvinde, fortæller han i et brev 1868, at den holsteinborgske sparekasse opsagde et 1. prioritetslaan i gaarden paa 8000 rd. „for at sætte mig i miskredit hos bondestanden“, og at sparekassen desuden tilbød bønderne hjælp, hvis de „ved amtsskoledirektionens bistand ville oprette en anden skole i amtet¹⁾, der kunne ødelægge mit anlæg paa Hindholm“. Men ogsaa autoriteterne nærrede uvillie mod Hindholm og frygt for, hvilke revolutionære tendenser, der kunne udvikles i en saadan skole. Provst Brasen, der jo tidligere havde været velvillig over for tanken om en „højere bondeskole“ paa Holsteinsminde, indsendte et andragende til amtet om, at dette ville medvirke ved oprettelse af en anden skole, hvortil „nogle formaaende mænd i amtet har bestemt sig til at ville yde ikke ubetydelige bidrag“. „En anstalt“, skriver provsten om Hindholm, „som staar løsnet fra alle ordinære autoriteter og støtter sig alene til bestræbelser, der har udviklet sig af folkets masse, vil, bevidst eller ubevidst for de ledende personligheder, danne unge mennesker med meget demokratiske og autoritetsstridende tendenser“. Amtsraadet stillede sig velvilligt til andragendet; men noget konkurrenceforetagende til Hindholm kom dog ikke i stand — og provsten stillede sig senere yderst velvillig over for skolen.

*

Hindholm højskole aabnede den 1. novbr. 1852 og havde om vinteren 23 elever — dengang hed det „folkeskole“ og „lærlinge“. Næste sommer var der kun 9 elever, men ellers blev den ret hurtigt Danmarks største højskole med et næsten

¹⁾ „i forbindelse med almueskolen i Venslev“ (St. i et andet brev).

stadigt stigende elevantal. Den sidste vinter, Stephansen levede (1869—70), naaedes det højeste elevantal, 177, og mange havde endda maattet afvises. Gennemsnitsantallet var i aarene 1852—70 85 i vinterhalvaarene og 33 i sommerhalvaarene. Egentlig var det meningen, at et fuldstændigt kursus for den enkelte elev skulle omfatte 3 halvaar, men i 1868 var det af ialt 1099 elever kun 86, der havde været der saa længe. Derimod havde 424 været der i 2 halvaar, og det er jo ret bemærkelsesværdigt, at saaledes omtrent halvdelen anvendte mindst eet aar paa højskoleophold. Af elevlisterne ses, at de kom fra hele landet, men dog i langt den overvejende grad fra Sjælland. Skønt det i de fleste aarsberetninger fremhævedes, at man helst ønskede elever i alderen 18—26 aar, var i den første halve snes aar trediedelen af dem kun 14—17 aar. Senere steg gennemsnitsalderen dog fra oprindeligt 17—18 aar til 19—20 aar.

Oprindelig var elevbetalingen 30 rd. for et halvaar, men efterhaanden forhøjedes den til 60 rd. halvaarlig, 110 rd. for et helt aar. Enkelte fripladser uddeltes.

Selvfølgelig maatte den forskel, der var mellem Stephansens og bøndernes opfattelse af, hvad meningen var med et højskoleophold, volde vanskeligheder, især i begyndelsen. Chr. Christensen, Tune, oplyser i sine erindringer, at da en karl fra et nabosogn kom hjem fra Hindholm uden at have taget eksamen, skønnede folk, at pengene var daarligt anvendt. Stephansen fortæller, at naar fædrene kom med deres sønner, hed det gerne, at de „skulle lære at tale og skrive godt for sig“, ja, en erklærede, at han ikke ville sende sin søn til Hindholm, medmindre han der kunne lære at føre og vinde en proces, og da det blev sagt, at dette laa uden for

skolens formaal, og at den netop skulle betage dem lyst og anledning til at føre processer ved at oplyse dem om deres borgerlige pligter og rettigheder og vække deres kærlighed til hverandre og deres billighedsfølelse ikke mindre end deres retfærdighedsfølelse, skulle han ikke dertil. Og i et brev til præsten Peter Rørdam meddeler fru Marie Grundtvig, at i breve til hende havde fru Stephansen omtalt, „hvor vanskeligt det var at begynde med at lære unge mennesker, der var opammet ved Almuevennernes mælk, og hvor svært det faldt at vænne dem til sundere føde“. „Et ungt menneske var kommet dertil med Høsts fremmedordbog under armen og troede, at oplysning bestod i at kunne saa mange fremmede ord som muligt og bruge dem i talen saa tidt som muligt, men havde allerede lagt ordbogen fra sig og begyndte at finde smag i, hvad der var dansk“.

Foruden skolen for unge mænd paa Hindholm aabnedes den 12. maj 1866 en sommerskole for unge piger paa Holsteinsminde; men den fik ikke nogen stor tilslutning. I en halv snes aar — til 1866 — havde man desuden en seminarieafdeling, hvor højskolens lærere forberedte unge mænd til at tage lærereksamen.

Da skolen begyndte, havde den — foruden Stephansen og førstelæreren — kun en fast lærer, der endda tillige var lærer paa Holsteinsminde. Da Stephansen døde, virkede der foruden forstanderen 8 lærere ved skolen.

*

Chr. Kold skal engang have sagt til Ernst Trier, at af de tre (store) højskoler, som da fandtes, var Rødding oprettet for at styrke danskheden i kampen mod det tyske, Hindholm

for at styrke bønderne i kampen mod herremandsvældets aag, men *hans* højskole for at styrke de unge i den kamp, der gaar for sig inden i ethvert menneskehjerte, kampen mellem liv og død. For Hindholms vedkommende er denne karakteristik ikke rigtig, hvis der da ikke med den kun hentydedes til, at planerne om dens oprettelse fra først af var et led i bøndernes bestræbelser for at opnaa social og økonomisk frigørelse. Stephansen havde haft andre motiver til skolens oprettelse. Men han var ikke grundtvigianer og saa ogsaa anderledes end Kold paa, hvad det i personlighedslivet især gjaldt om at udvikle hos eleverne. Hans skoleprogram lød: „Det er skolens formaal at vække kærlighed til fædrelandet, liv og ædel virkelyst hos den unge, vejlede ham til arbejdsomhed, orden og sømmelighed samt til oplysning i særdeleshed om alt, hvad der vedkommer landboens virksomhed som dansk borger, som medlem af en kommune, som husfader, søn eller tyende og som forstandig agerdyrker. Da dette maal ikke i sandhed kan naas uden ved tro og gudsfrygt, bestræber vi os for, at Guds ords lys maa beskinne *alle* læregenstande og opvarme hjerterne, saa ofte lejlighed gives — hvorimod ingen særskilte religionstimer er bestemte“.

I de første aar holdt Stephansen et dagligt foredrag paa højskolen. Men det var skolens førstelærer, den dygtige cand. teol. N. J. Jensen, der var dens egentlige leder og satte sit præg paa undervisningen, og han var Grundtvigs fuldtro discipel. De første aar var der et godt forhold og samarbejde mellem ham og Stephansen, der blev boende paa Holsteinsminde. For Jensen var det ideelle i gerningen alt, og han fandt sig derfor i den ringe løn — 200 rd. og frit ophold — som Stephansen kunne byde ham.

Men da han 1856 skulle giftes med Nanna Bojsen, datter af F. E. Bojsen („Budstikke-Bojsen“), ønskede denne hans løn sat op til 800 rd., hvilket Stephansen, der selv var vant til at modtage en ringe løn, ikke ville eller mente at kunne give. „Jeg har paa skolens vegne tilbudt ham bopæl for sig

N. J. Jensen.

og familie samt en lønning i det mindste saa god som et ordentligt skolelærerkald“, meddeler han paa denne tid. N. J. Jensen maatte saa nøjes med 600 rd.; men disse omstændigheder og Stephansens uvillie i det hele mod den noget selvbeundrende og udpræget grundtvigske bojsenske

slægt bevirkede, at forholdet mellem ham og Jensen blev saa spændt, at de et aarstid ikke talte sammen, men kun meddelte sig til hinanden pr. brev, skønt de dagligt saas — en uforstaaelig optræden af to hver for sig saa udmærkede mænd. Det lykkedes vel fru Stephansen at faa etableret et forlig, saa brevskrivningen ophørte, og samarbejdet mellem de to mænd atter kom i stand i nogle aar. Men i februar 1864 kom det til et brud, der bevirkede, at Jensen opsagde sin stilling til 1. novbr., hvorefter Stephansen ønskede, at han rejste allerede til 1. maj. I et brev til Chr. Nielsen, netop i de bevægede februar dage, skriver Stephansen kun: „Jeg kommer godt ud af det med enhver dannekvinde paa de forenede gaarde; kun fruen paa Hindholm gør mig stien trang. Jensen har nylig skrevet til mig, at han vil forlade skolen. Jeg ved ikke, hvad planer han har. Mellem ham og mig har der intet ondt været, men jeg er i vejen for den ene side af ham“ Og i skolens aarsberetning hedder det blot: „Min ældste og dygtigste medarbejder, hr. cand. Jensen, tog af private, skolen uvedkommende hensyn den beslutning at opgive sin virksomhed ved skolen“. Men anledningen til bruddet var et sammenstød mellem Nanna Jensen og Stephansen, ved hvilken lejlighed denne lod sin uvillie og hidsighed løbe af med sig¹).

I et brev nogle aar senere mener N. J. Jensen, at den dybere grund til bruddet var hans og Stephansens forskellige syn paa, hvad der var hovedsagen: højskolen eller børne-

¹) I Thyra Jensen: „En dansk præstekones historie“, 1915, findes en udførlig fremstilling af hele sagen og i Anders Jørgensens: „Erindringer“, 1922, s. 63, et korrektiv til denne subjektivt farvede fremstilling, hvori personer, motiver og forhold er skildret, set udelukkende fra den ene side.

hjemmet; men nu blev det altsaa paa eksplosiv maade fremkaldt af den antipati, som Stephansen og den unge frue stadig gensidigt havde nærret mod hinanden. Skønt Stephansen, som han skriver i et brev, fik „anmodninger fra alle kanter om at formaa Jensen til at blive“, fastholdt han sin beslutning, og Jensen rejste. En af hans elever (Chr. Christensen, Tune) skriver: „Han øvede en mægtig indflydelse paa os“, og: „Vi følte os ensomme og forladte, da han drog bort, og skillingede sammen til et sølvbæger, som vi gav ham“. — N. J. Jensen døde 1897 som præst i Ebeltoft, hvor ægteparret i mange aar havde holdt højskole.

Alle havde troet, at Jensen skulle være blevet Stephansens efterfølger som forstander. Nu afløstes han som førstelærer af Chr. Nielsen, der siden 1858 havde været lærer baade paa Hindholm og Holsteinsminde. Men da Stephansen mente skolens stilling rokket ved Jensens bortrejse, bl. a. i grundtvigske kredse, besluttede han at afhænde den. Paa et møde paa Hindholm i august 1864 tilbød han deltagerne i aktie-laanet at overtage den for en sum af 26.000 rd. og mod, at han fik ret til at vælge sin efterfølger som forstander. Et udvalg, nedsat af skolens venner, virkede derfor; men stemningen for at modtage tilbudet var ikke stærk nok, og 1867 solgte han saa skolen til Chr. Nielsen for den nævnte sum.

Men samtidig fik han patronatet til at bifalde, at Chr. Nielsen, naar han selv fratraadte, efterfulgte ham som bestyrer af Holsteinsminde. Med den ordning var der skabt forudsætning for, at Stephansens „lige til det sidste kæreste tanke“ (Chr. N.) kunne blive opfyldt: at de to virksomheder for folkelig opdragelse og oplysning ogsaa i fremtiden kunne vedblive at udfylde og støtte hinanden.

3. *Patronatet.*

Mod patronatet som saadant og mod fundatsen af 1840 nærrede Stephansen lidet blide følelser. Det var dog ikke saa meget de muligheder, som fundatsen rummede for, at patronatet kunne blande sig i instituttets indre forhold, der nagede

Litografi 1859 efter Daguerreotypi 1856.

ham — gentagne gange udtalte han, at han i den henseende stedse havde haft saa frie hænder, som han kunne ønske sig. Men det var bestemmelserne om patronens ret til at afskedige bestyreren og om, at hvis instituttet maatte ophæves, skulle dets ejendom overgives til „en indretning af en lignende

beskaffenhed“, hvormed Stephansen — vel med rette — mente, der sigtedes til Flakkebjerg. Det er sandsynligt, at hans mistænksomhed over for patronatets hensigter med ham og Holsteinsminde var overdrevet; men i alt fald tre gange havde Holsteinborg planer om at frigøre sig for patronatet, der jo ingen fordel gav, hvorimod det dog medførte en slags økonomisk forpligtelse.

Første gang var i begyndelsen af fyrrerne. Herom skriver Stephansen i et brev til Fr. Barfod 1843: „Vor greve, der kaldes patron og lader til, efter mundsvejr at dømme, at han er vor beskytter, fik for kort tid siden i sinde ganske hemmeligt at overdrage stiftelsen til komitéen for „moralsk fordærvede“, saaledes at Møller fra Flakkebjerg skulle drage herind og jeg ud i den vide verden igen at se mig om; men jeg kom i tide efter det og fik projektet forebygget denne gang“. Og om den samme sag skriver han 1865 i et (utrykt) brev: ... Flakkebjerg „fandt derimod pastor Holms yndest, saaledes at han nogle aar efter, at vi var kommet i besiddelse af Holsteinsminde, kunne raade sin svigerfader, der var medlem af „Komitéen“, til paa komitéens vegne at træde i underhandling med patronatet paa Holsteinborg om at overdrage landejendommen Holsteinsminde til komitéens disposition. Bemeldte komitéemedlem var her med den nuværende lensherre til Holsteinborg for at tage ejendommen i besigtigelse, dog saaledes, at jeg ikke skulle mærke det. Imidlertid mærkede jeg alligevel uraad og paatalte og forhindrede dengang, at denne overdragelse, som billigedes af lensgreve Holstein-Holsteinborg, ikke blev udført, som man havde tænkt at gøre uagtet min indsigelse“.

Ogsaa da man i slutningen af halvtredserne paa Holsteinborg tænkte paa at overdrage Holsteinsminde til det offentlige eller et andet patronat, satte Stephansen sig imod det. Fra at være husfader for hjemmet med reel eneafgørelse af dettes anliggender kunne han jo da befrygte at blive en almindelig embedsmand eller ogsaa at maatte forlade Holsteinsminde. Han og patronatet enedes saa om at ansøge ministeriet om, at stiftelsens ledelse maatte blive overdraget Stephansen med de rettigheder og forpligtelser, som patronatet hidtil havde haft ifølge fundatsen. Holsteinborg kunne jo ikke undgaa at erkende, at „rettighederne“ ikke var meget værd, og at baade med hensyn til at indskyde og til at skaffe kapital havde Stephansen hidtil ydet sin meget væsentlige del — og enkegrevindens kærlighed og virksomme hjælp til den stiftelse, der bar hendes mands navn, kunne en saadan nyordning jo ikke berøre. Hvor meget spørgsmaalet betød for Stephansen, ses af et (utrykt) brev til præsten, dr. Kalkar i Gladsakse 1866: „Fra min side lovede jeg, hvis kongen allernaadigst ville tillade, at *jeg alene* blev ansvarshavende for instituttets bestyrelse, at kvittere for fyldestgørelsen af alle mine fordringer og tilgodehavender paa og hos instituttet — navnlig vurderede jeg mine og kones opofrelse til 8000 rd.“. Det var ham derfor en stor sorg, da ministeriet (Monrad) i skrivelse af 8/5 1860 afslog andragendet. „Ministeriet har ved at afgøre denne sag saaledes tilsidesat og krænket mig i det, som har været mit livs opgave,“ skriver han i et brev.

Heller ikke nogle aar senere førte grevens (og ministeriets) planer om at faa Holsteinsminde ind under Flakkebjerg til noget; men at Stephansen stadig pintes af fundatsens bestem-

melser og deres eventuelle konsekvenser ogsaa for instituttets fremtid, ses af, at han faa aar før sin død i brevet til dr. Kalkar beder denne om at paavirke enkegrevinden til at forandre fundatsen, saa Stephansens efterfølger alene faar ansvaret

- 1) over for det offentlige skolevæsen for børnenes undervisning,
- 2) over for de tilsendende myndigheder for deres hele opdragelse og
- 3) over for patronatet for sikring af det økonomiske,
- 4) at bestyreren kun kan afsættes efter lov og dom og ikke efter patronatets forgodtbefindende,
- 5) at det ikke tillades patronatet at ophæve instituttet, saa længe det har 12 børn, og
- 6) at instituttet før dets eventuelle ophævelse bør tilbydes en privat mand.

„Enkegrevinden viser mig altid i vigtige anliggender til greven, men denne atter til en anden mand til afgørelse“.

Men Stephansen oplevede ingen forandring af fundatsen, og denne stod ved magt endnu i næsten 40 aar efter hans død — og blev skæbnesvanger for hans ven, Budde.

4. *Børnene.*

I de 37 aar (1833—70), Stephansen ledede Fuirendal-Holsteinsminde, havde 408 børn (242 drenge og 166 piger) deres hjem dér en kortere eller længere tid. Af de offentliggjorte tal ses det, at børneantallet gennemsnitlig har været omtrent 40. I nogle aar i tresserne laa det en del lavere, saa Stephansen bekymret udrød: „Hvad skal det blive til? Vi

maa holde op! Vi kan ikke holde børnehjem uden børn!“ Men det steg igen, saa det i hans sidste leveaar laa højere end nogen sinde (ca. 60), og en del indmeldelser havde endda maattet afvises.

Naar børnene naaede saa vidt, at de kunne konfirmeres, sørgedes der for konfirmationsudstyr til dem, og pigerne forlod derpaa hjemmet, idet der skaffedes dem tjeneste — i regelen ved husligt arbejde. Drengene kom i plads, blev sat i lære eller forblev paa Holsteinsminde i endnu eet eller to aar, til man kunne faa dem anbragt. I den tid modtog de foruden kost en mindre løn.

Med hensyn til tidspunktet for børnenes optagelse fremhævede Stephansen stadig betydningen af, at de kom i en tidlig alder, 8—12 aar, medens opdragelsesmulighederne endnu var til stede, og at man ikke — som det tidt skete — ventede, til de var 12—14 aar, for saa atter at tage dem ud efter et par aars forløb. Grunden til dette søgte han i, at fattigvæsenerne kunne faa børn anbragt i privat pleje for det halve af, hvad det kostede at sende dem til ham, og han roser Odense fattigvæsen, der gennem aarene sendte Holsteinsminde mange børn (indtil 1860 ca. 40), fordi det ikke af den grund ventede med at sende dem, og fordi det ikke tog dem for tidligt ud — modsat Københavns fattigvæsen.

For at faa børnene i en tidlig alder tilbød han 1864 aarligt at modtage 6 børn mellem 7 og 8 aar for en aarlig betaling af 30 rd. (samt 30 rd. ved indmeldelsen) indtil deres konfirmation. De første aar kom der kun 3 børn paa disse betingelser, fordi kommunerne ikke ville ofre 60 rd. det første aar paa saa smaa, for politi eller domstole endnu ikke tiltalte børn. Fuglebjergkredsens daværende folketingsmand H.

Hansen, Menstrup, foreslog da 1868 sammen med 2 andre og bl. a. støttet af Alberti og grev Holstein, at rigsdagen bevilgede Stephansen 180 rd. om aaret, saa indskuddet kunne bortfalde. Forslaget vedtoges, beløbet bevilgedes ogsaa paa de følgende aars finanslove, og der kom nu ogsaa mange indmeldelser; men en forbedring af balancen i instituttets regnskaber skulle den ringe betaling jo ikke bevirke.

Børnene kom fra fattige, splittede og forhulede hjem; men forbryderiske børn antoges kun efter nøje overvejelse og undersøgelse af, under hvilke forhold barnet hidtil havde levet. De, der sendte børnene, var forældre, private velgørere og smaa foreninger, men det overvejende antal blev dog sendt af land- og bykommuners fattigvæsener. Som et eksempel paa, hvem der foranledigede børnenes anbringelse, anføres her en fortegnelse fra 1862:

	Drenge	Piger
Københavns magistrat	1	6
Odense fattigvæsen	7	
Forskellige andre købstæders fattigvæsener ...	1	3
Sogneforstanderskaber paa landet	4	8
Lollands sparebank	4	
Private	5	1

Af sparsommelighedshensyn maatte man indskrænke udgiften til medhjælpere saa meget som muligt. De første aar besørgedes undervisningen af Stephansen og hustru alene. Først 1846 antoges en seminarist til hjælp ved undervisningen, og fra 1852 var en af lærerne ved højskolen tillige lærer paa Holsteinsminde. Fra 1858 overtog Chr. Nielsen helt

Stephansens timer, Til at føre tilsyn med børnene i deres fritid og under deres arbejde havde denne hele tiden haft dels de svende, der ledede værkstederne, og dels nogle flinke bønderkarle. Efter Hindholms oprettelse rekruteredes medhjælperne derfra. I de aar, der uddannedes lærere paa Hindholm, var det dem, der hjalp til med børnene — ogsaa med deres undervisning. Foruden et par kvinder, der tog sig af pigerne, var der 2—4 saadanne unge medhjælpere.

En af dem, den senere kendte forstander for Høng højskole Anders Jørgensen, kom 1858 som 19-aarig til Holsteinsminde efter en vinters ophold hos Kold i Dalby. Han blev der i 14 aar og fortæller, at naar Stephansen havde haft sine — i aarenes løb mange — medhjælpere en tid, saa han havde lært dem at kende, satte han dem til selv at lede og styre et eller andet omraade. Maaske led han selv tab derved, men de unge lærte noget ved saaledes at faa overladt et selvstændigt ansvar. Foruden at være med til at undervise børnene havde Jørgensen efterhaanden som opgaver: at passe haven, føre tilsyn med drengenes klæder (hver havde 2 sæt: et til hverdags- og et til søndagsbrug) og paase, at skrædderen holdt dem hele, føre tilsyn med børnenes fodtøj og sko og klampe træskoene (hver fik 2 par træsko om aaret, helst ikke flere — sko brugtes kun om søndagen), sørge for, at drengenes strømper var i orden (stoppetime hver lørdag), og klippe deres haar 4 gange om aaret. En tid var han desuden de to skolers boghandler og passede Stephansens bibliotek. Næst Chr. Nielsen var Anders Jørgensen Stephansens mest betroede mand med hensyn til børnene. Efter nogle aars forløb tog han lærereksamen og virkede derefter baade paa Hindholm og Holsteinsminde.

Om hvorledes en vinterdag gik paa Holsteinsminde (i fyrrerne), fortæller Budde¹):

Kl. 5 er Stephansen oppe, lægger i skolekakkelovnen og kalder paa sovestuerne. Med mellemliggende runder for at tænde lys og se til kakkelovnen kalder han 2 gange til, og den, der 3. gang ikke er oppe og har redt sin seng net og ordentligt, ved godt, at nu bliver Stephansen vred, og saa kan det nok være, han kommer paa benene i en fart.

Kl. 5½ er alle, drenge og piger, samlet i skolestuen til morgenandagt og religionstime, kl. 6½ gaar de sammen over i spisestuen at spise øllebrød, og kl. 7 begynder undervisningen igen. Kl. 8 er madam Stephansen kommet op og tager en times skrivning, hvori hun er ferm, men Stephansen ikke — han er imens fuldt optaget af at skære gaasefjerene til, hvad hun ikke kan.

En halv time — fra 9 til 9½ — benyttes til frokost og til brug af lunger og lemmer, saa det er, som kom larmen og støjen ikke fra et par snese, men fra et par hundrede. Men saa kalder arbejdet. Pigerne kommer til husgerning hos jomfru Sørensen²) eller i syskole hos madam Stephansen, hvis milde og dog bestemte ansigt alene formaar at skabe respekt, og timerne gaar med hendes fortællen historier og pigernes sang. Drengene arbejder imens i stalden og hos gaardens haandværkere, men flest paa brændepladsen (om sommeren i have og paa mark). Stephansen er med og tager selv

1) I „Beretning om Det fuirendaler Institut paa Holsteinsminde“, 1891 — her sammentrængt.

2) Jfr. Laura Sørensen passede desuden Holsteinsmindes udsalg af manufakturvarer. Hun, der var en præstedatter (f. 1810), kom til Holsteinsminde 1840, var i mange aar fru Stephansens højre haand og plejede hende trofast i alle hendes sygdomsaar.

fat, og det hele gaar med liv og lyst. Men hænder det — og det *kan* hænde — at en dreng er uartig, saa hænder det ogsaa, at Stephansen siger: „Det er ondt, at jeg skal straffe saadan en kylling“, og saa klør — det er det tekniske udtryk der paa stedet — han drengen, til al uartigheden er faret ud af hans syndige krop. Bag efter er de lige gode venner igen.

Kl. 12 ringer klokken, og alle samles om middagsbordet. Stephansen beder bordbøn før og efter maaltidet; men maaltidet selv er et af dagens svage punkter. De mange munde og det lidet sul gør, at suppen bliver tynd.

Saa følger et par timer paa legepladsen, hvor Stephansen nok kan være med i legen, og der bliver da dobbelt fryd¹), men kl. 2 fortsætter arbejdet som om formiddagen, maaske under Stephansens ledelse, maaske under ledelse af en af hans medhjælpere. Han kan da selv være optaget af at tage mod en ny dreng, mod en af sine mange venner eller mod en af de mange, der kom for at se Holsteinsminde og virksomheden der. Eller han gaar ned til sit drivhus (om sommeren til sine elskede træer og blomster) eller ud for at inspicere, om alt er i orden.

Kl. 5 har børnene spist deres mellemmad og er derefter paa skolen til kl. 8, hvorpaa de spiser deres mælkegrød, leger

¹) Det kan ogsaa ske, at han i pauser faar meget fortrolige skriftemaal. Efter Chr. Nielsen, der uset havde været vidne til samtalen, fortæller Budde saaledes om, hvorledes en dreng med vagabondtilbøjeligheder en dag nølende kom hen til Stephansen og betroede ham, at han agtede at „spænde“, fordi arbejdet var for strengt, men at han ville sige ham det forud, fordi han var en god mand. Stephansen beklagede hans forsæt, men bad ham dog først om at besørge et ærinde i Næstved — næste dag et i Sorø — og næste dag et i Slagelse. Drengen besørgede dem villigt og punktligt — og siden talte han aldrig om at ville „spænde“.

lidt og gaar i seng kl. 9. Efter en stunds arbejde paa sit kontor, afbrudt af hyppige konferencer med madam Stephansen om arbejdet, gaar Stephansen ogsaa ved 9-tiden eller senere til ro, og snart sover hele Holsteinsminde — saa nær som een. For madam Stephansen er der et langt stykke arbejdsdag tilbage endnu. Hun skal læse og med sin sikre sprogsans pudse og rette paa de manuskripter, som venner og veninder har sendt hende til gennemsyn før udgivelse, hun skal udfærdige instituttets korrespondance, og hun skal føre det vanskelige regnskab. Det bliver over midnat, før det sidste lys slukkes, og den store, stille nat — i nogle faa timer — breder sig ud over de fattige børns fattige hjem.

5. *Stephansen som opdrager.*

Stephansen var tidligt blevet kendt med og havde lært af de svejtsiske og tyske foregangsmænd for børnehjemsopdragelse — selv nævner han med taknemmelighed Zeller i Beuggen, Fellenberg og navnlig dennes medhjælper Wehrli. Men han var ikke nogen efteraber, men realiserede deres tanker om opdragelse paa sin egen selvstændige maade. Medens hine satte deres tillid til en metodisk ordnet undervisning og et planmæssigt landbrugsarbejde, ventede Stephansen sig ikke alt af det metodiske i opdragelsen. Efter hans død fortalte Erik Bøgh saaledes („Folkets Avis“, 17/5 1871), at han paa spørgsmaal fra en besøgende ung, lærd pædagog om, hvilken metode der anvendtes paa Holsteinsminde, svarede: „Vi bruger den umetodiske metode“ — den, der lærer barnet at staa paa sine egne ben.

Men forskellen mellem Stephansen og de nævnte filantroper var dog især, at disse sigtede paa det enkelte barns op-

læreelse og udvikling, medens Stephansen ansaa vækkelse af samfundsfølelse for at være hovedsagen. Opdragelse gennem arbejde og undervisning har alle børn, det rige som det fattige, i lige grad behov. Men det hjemløse, forsømte barns største nød er dets følelse af mangel paa samfund. Derfor gælder det om gennem en huslig opdragelse at vække dets samfundsfølelse, følelsen af at være et nyttigt led af et større hele, et folkefællesskab. Føler barnet sig staaende ene og uden at have hjemme nogen steder, skabes der kun samfundsfjender, og derfor skal folket tage det til sig: *Folkets børn* kaldte Stephansen de forsømte og hjemløse børn. At blive en god samfundsborger kan kun et hjem, et sted, hvor barnet føler sig som et lille led af et hele, forberede til, og derfor gælder det om, at et børnehjem i saa høj grad som muligt kommer til at ligne et rigtigt hjem, hvor der er en far og en mor, der raader og — vel at mærke — ikke ved hjælp af vold og magt, der kun skaber trællesind (straf er myndighedens nødhjælpsmiddel), men ved hjælp af den ordets myndighed, der skaber lydighed. „I huset hylder jeg absolutismen, i skolen aristokratiet“, sagde han.

I de „Beretning“er, som han de fleste aar udsendte om instituttet, fremsætter han hyppigt sine tanker om børnehjemsofdragelse og sine erfaringer om børn, og det er da stadig hjemmet som forbillede, han vender tilbage til: „Det har været og er mit højeste ønske at kunne give børnene et godt hjem. Livet i dette maa i alle henseender være saa rigt og fyldigt, at de legemligt og aandeligt befinder sig vel, føler sig hjemme, og føler kærlighed dertil og deri, fordi de er genstand for kærlighed og deltagelse“. „Det, hvori jeg helst ville forstaas, den ene grundtanke i alle mine planer og for-

søg: at dette institut skulle ikke være en straffe- og arbejdsanstalt for unge forbrydere, men et hjem, et kristeligt hjem, for de forladte smaa, der optoges i dets skød“.

Som en „huslig stiftelse“s fortrin fremfor „private huse, der tager mod fremmede børn“, nævner han i et brev, at stiftelsens personale har flere pædagogiske forudsætninger end folk i almindelighed, at stiftelsen kan klassificere børnene med hensyn til alder og naturlige anlæg, og at stiftelsen har det fornødne apparat og kan anvise passende arbejder.

Men et børnehjem maa helst rejses af en privat mand og ikke af direktioner, foreninger eller offentlige myndigheder, for saa kommer de „med retten i deres skind og myndigheden i deres snude“, og saa fremkommer der et reglement, men ikke noget hjem. „Jeg er overbevist om, at huse med det formaal at opdrage forsømte og forældreløse børn kun kan bestaa paa en naturlig maade til held og velsignelse, naar deres oprindelse og udvikling er lige saa privat som andre huses“, skriver han i en af aarsberetningerne.

*

Selv var Stephansen en fremragende lærer med evne til at tale jævnt og naturligt med børnene, saa de forstod ham og fængsledes af hans tale og personlighed. „Børnene kom til ham med en forunderlig blanding af den fuldkomneste respekt og frejdig aabenhed og sagde ham, hvad der laa dem paa sinde“, skriver Chr. Nielsen. Han færdedes stadig mellem dem, kunne spøge med dem og, selv i sine ældre aar, tage del i deres leg. Med sin aabne, tillidsfulde natur forstod han at vinde deres tillid og fortrolighed og det, skønt han kunne være streng. Han levede jo i en tid, da man endnu

mente, at uartighed og mangel paa lydighed maatte straffes paa korporlig vis, og derfor var han ikke bange for at „klø“ børnene, naar han mente, det var nødvendigt. Det var meget sjældent, at et barn fik i sinde at løbe bort, meddeler Anders Jørgensen.

Trods Stephansens despekt for „metode“ levedes livet paa Holsteinsminde naturligvis ikke uden plan og regler, og mente han naturligvis ikke, at læreren i sin undervisning ikke skulle anvende bestemte metoder: „...derfor er en rigtig fremgangsmaade ved undervisningen eller metoden en vigtig sag for skolen. Hver undervisningsgren har sin naturlige metode, der foruden af genstandens natur bestemmes af hensyn til det standpunkt, hvorpaa disciplene staar i alder, begavelse og udvikling“.

Egentlig friskolemand var han ikke. Han holdt paa anvendelse af bøger og foragtede ikke udenadslæren; men han vedkendte sig at have lært meget af Grundtvigs skoletanker. Han ville, at folk selv skulle have lov til at vælge deres lærere, og mente, at „ungdommens undervisning bør udgaa fra dens egen eller dens nærmestes lyst og kærlighed til oplysning, altsaa fra den private side, om den ret skal lykkes“.

Paa sin rundrejse i Vest- og Sydsjælland i sommeren 1837 kom Peter Rørdam ogsaa til Fuirendal, hvor han besøgte Stephansen, „den behageligste mand, jeg har truffet paa hele min rejse“. „Som skolemand“, skriver Rørdam i sin dagbog, „lignede han mig, gjorde ikke af katekisation¹), men talte til hjertet“, og han anfører en udtalelse af ham: „Den, som ikke

¹) Ved en visitats fandt biskop Mynster Stephansens katekisation „ikke fortrinlig“.

paa øjnene kan se, om det foredragne er forstaaet, faar ingen oplysning ved svar“. Enten kan barnet slet ikke svare, eller ogsaa er det, det svarer, kun mekanik.

Ligesom det legemlige arbejde skal ogsaa skolearbejdet først og fremmest være tjener for opdragelsen, hævdede Stephansen, og „den vigtigste af de genstande, vor skole befatter sig med, er religionsundervisningen“. Om denne rejste der sig netop sidst i trediverne en debat i „Nordisk Kirketidende“. I en artikel: „Er troen virkelig en skolesag?“ havde Grundtvig krævet religionsundervisningen fjernet fra den offentlige skole, fordi en undervisning, der ikke gives af en levende lærer, der er „stærk i aanden og fast i troen“, gør mere skade end gavn. Flere skolemænd, der ellers ikke stod Grundtvig fjernt (Rs. Sørensen, G. Bech, Gudumlund, og Møller, Flakkebjerg), hævdede heroverfor religionsundervisningens værdi og, at hjemmene manglede evne til at meddele den. Ogsaa Stephansen deltog i diskussionen. „Vi kan aldrig lade os binde, men *maa* i skolen tale troens ord til de smaa“, erklærede han.

6. *Anders og Dortehea Stephansen.*

Stephansen var med sin umiddelbare natur og sit rige følelsesliv et mærkeligt levende menneske. Med hans begejstring for, „hvad ædle kaldte livets lyst“, var forenet et klart blik for alt, hvad der var smaaligt, vrangt og forkert. Det, der for en senere slægt staar som det største hos Stephansen, er hans evne til at se, hvor den rette vej i børneforsorgen skulle gaa, og hans — af hans dybe kærlighed til samfundets svageste, de forladte børn, fremgaaede — villie til, i knappe

kaar, for dem at ofre hele sit liv. For hans samtid var det vel derimod som oftest mest hans rige personlighed, der virkede dragende. Han var en samtalens mand, der paa tomandshaand virkede overordentlig fængslende ved sin levende fantasi, sin idérigdom og sin tales ejendommelige form, hvori dyb alvor var forenet med lune, vid og sans for det komiske. Ofte kunne hans tale i lysglimt aabne udsigten til skønne syner, men ofte kunne den ganske vist være vanskelig at følge paa grund af de mange sammenligninger og billeder, hentet fra poesiens, historiens og naturens verden, ved hvis hjælp han søgte at anskueliggøre sine tanker.

Og med sin rigdom paa idéer og sin stadige trang til at sætte planer i værk og foretagender i gang faldt det ham ikke blot vanskeligt at tydeliggøre idéerne for andre, men alene ville han ogsaa have været ude af stand til at give dem en praktisk udformning. Men her traadte hans hustru — madam Stephansen, som hun altid kaldtes — til. „Hun kender mine tanker bedre end jeg selv“, sagde han om hende. De var helt uundværlige for hinanden og udfyldte hinanden paa en saa lykkelig maade, at det er vanskeligt at afgøre, hvem af dem der havde den største andel i, at den gerning, de sammen udførte, lykkedes saa vel.

Om forholdet mellem dem skriver Budde, der nøje kendte dem begge, bl. a.:

„Fra ham udgik alle idéerne. Det tør uden overdrivelse siges, at der ikke var een af de mange ting, som de i forening satte i værk, der ikke først var spiret frem hos ham. Hans hjerte brændte uafsladelig i en varm og uimodstaaelig trang til at virke noget for sine medmennesker, og i hans sind gærede og myldrede idéerne bestandig, altid ejendommelige

og altid med et livets frø i sig. Men han havde ikke den formende evne, der kunne gøre dem rigtig forstaaelige for andre eller rigtig skikkede for virkeligheden. Og den havde hun just. Det var saa karakteristisk, er derfor ogsaa saa tidt fortalt, at naar Stephansen rigtig havde kørt rundt med sine billeder

Maleri af J. Roed 1866.

og mærkede, at nu begyndte de ogsaa at køre rundt i hovedet paa dem, der hørte paa ham, saa vendte han sig om til sin hustru, og saa sagde han: „Sig du dem, hvad jeg mener, lille Dorthea“. Og saa sagde Dorthea dem det, og saa forstod de det, og det gik som et lynglimt op for dem, at der var

baade noget nyt og noget slaacnde deri. Men det, Dorthea sagde, var netop, hvad Stephansen mente — hun fik det fra ham og gav det med sin egen røst. Hun var saa at sige kunstneren, der greb hans idéer med kærlighedens forstaaelse, klarede dem baade for ham selv og andre og hjalp ham at føre dem ud i livet. „Min højre haand“, kaldte han hende og sagde, at uden den kunne han ikke gøre det allermindste. Og det havde han ret i, men hans „højre haand“ havde paa den anden side næppe taget fat paa ret meget af det, den nu saa fortrinligt virkede, naar ikke han havde sat den i bevægelse og stadig pustet ny kraft og virkelyst ind i den“.

Med sin praktiske sans, sin ro og ligevægt supplerede Dorthea Stephansen hans fantasifulde, let bevægelige natur. Hun havde stor villiestyrke og var fuld af energi, men samtidig beskeden, holdende sin egen person i baggrunden. Ikke alene i tankens klarhed og i evne til at fremstille og tydeliggøre en tankerække, men ogsaa i kundskaber overgik hun Stephansen. Hun magtede saaledes til fuldkommenhed de tre hovedsprog, kendte deres litteratur (en af hendes yndlingsforfattere var Søren Kierkegaard) og besad en fin stilistisk sans. Madam Stephansen var, skriver Erik Bøgh¹),

¹) Erik Bøgh, hvis fader var lærer i Sneslev, var som 20—22-aarig lærer i Fuglebjerg. Han kom da meget paa Holsteinsminde, hvor han gav timer i sang og musik og næsten var som søn i huset. Det var især Dorthea Stephansens personlighed, der drog ham, og hun, „til hvis smag og oprigtighed han havde en fuldt berettiget og ubegrænset tillid“, var dommer med hensyn til hans poetiske forsøg. Hans hengivenhed for hende ses af den mængde opbevarede billetter og indtil 20 tætskrevne sider lange breve, han i aarene derefter sendte hende. Med et af dem sender han hende en digtsamling til bedømmelse og skriver bl. a. om sin forlovede: „Jeg ved intet sted paa jorden, hvor jeg hellere ville vide hende end hos Dem, gode madame Stephansen“.

„det mest begavede menneske, jeg har lært at kende ... en af de ædlest og aandfuldeste kvinder i Danmark“.

Sammen med sin klare forstand besad hun et rigt følelsesliv og var barnlig from, og børn, svage og lidende kunne altid hos hende finde deltagelse og hjælp. Kun over for forenede kunne hun være skarp. Af legeme var hun uanselig, skrøbelig og uden skønhed, „men“, skriver en af Stephansens medhjælpere, „hvo, der blot hørte hende tale et minut eller saa ind i hendes dybe, sjælfulte øjne, følte, at han stod lige over for en sjælden og mærkelig kvinde“. Trods sit svage legeme besad hun en overordentlig arbejdsevne. Foruden husførelse, undervisning i skrivning og haandarbejde og korrespondancen med kommuner og private forestod hun regnskabsførelsen for de to skoler — ikke alene den normale vedrørende avlingen, børnenes underhold, værkstederne og butikken, men ogsaa regnskabet ved gaardkøbet og bygge-regnskaberne. Hendes arbejdsydelse var saa stor, at den siden maatte fordeles mellem flere.

*

Naturligvis havde Stephansen sine fejl og menneskelige skrøbeligheder. De maa med i billedet, hvis dette ikke skal blive fortegnet, og hans personlighed var rig nok til, at det kan ske, uden at billedet af den grund mister noget af sin tiltrækning.

Han kunne let blive opfarende, og det gik da ud over den, der var nærmest ved haanden; men bag efter kom han saa og søgte ved venlig samtale at komme i et godt forhold til vedkommende igen. En dyberegaaende fejl hos ham var det, at hvis han mente sig forurettet eller fornærmet af en eller

havde faaet noget imod en, havde han vanskeligt ved at glemme det. Herom vidner hans omtale paa forskellige steder af pastor Holm og til dels ogsaa af patronen — i private udtalelser er tonen ikke helt den samme som i de offentlig fremsatte. Og navnlig er hans forhold til N. J. Jensen ikke at rose,

Træsnit fra 1870.

selv om der, som Jensen skriver, „plejer jo gerne at være skyld og misforstaaelse paa begge sider“. Selv om det af brevvekslingen mellem de to mænd i dagene efter sammenstødet mellem Stephansen og fru Jensen ses, at N. J. Jensen betegner Stephansens optræden som „tyranni af den groveste

og raæste slags“, for hvilken han i det mindste havde ventet en undskyldning, staar Stephansen ikke tilbage, men mod-siger denne paastand „som en falsk og løgnagtig sag“ og skriver i (koncept til) et brev til bestyrelsen for „Den hind-holmske Forening“ paa Falster: „Jeg anser beskyldningen [for tyranni] baade for løgnagtig, haanlig og uretfærdig i en høj grad, og derfor ser jeg hellere, at skolen gaar over styr, end at jeg skulle komme til at drage i aag mere med en saa intrigant og snedig mand som hr. Jensen“ — en i høj grad urigtig karakteristik af den sagtmødige, omgængelige og beskedne N. J. Jensen. Og følelserne forandredes ikke. I en korrespondance mellem de to mænd om en skolesag nogle aar senere er formen „kancellistil“ og Stephansens under-skrift: Med højagtelse forbliver jeg stedse Deres Velærvær-digheds ærbødige tjener Stephansen.

Men over for dem, han havde fattet tillid til, var Stephan-sen trofast i venskab, og det var mange, der gennem aarene kom paa Holsteinsminde for at besøge Stephansens, modtog værdier gennem samtale med dem og ved venskab følte sig knyttet til dem, og da Stephansen ikke var partimand eller saa paa menneskers ydre forhold, var det mænd af meget forskellig tænkemaade og social stilling, han sluttede venskab med. Blandt hans bedste og mangeaarige venner kan — for-uden Chr. Nielsen og Budde — nævnes: forstander Møller, magister Jac. Chr. Lindberg, C. C. Alberti, Erik Bøgh, Ras-mus Sørensen, P. Chr. Zahle og gaardmændene Lars Chri-stophersen, Døjringe, og Søren Andersen, Nordrup. Paa den anden side havde han maaske ikke mindre glæde ved at samtale med folk, han ikke i forvejen kendte. „Saadant et menneske, som jeg kan tale med, er en bog, jeg faar at læse i.

Jeg bliver ikke søvrig, førend jeg faar den læst ud“, sagde han.

Kun over for de store, almindelige samfundsspørgsmaal havde han interesse; men de begivenheder og sager, der var af afgørende betydning for folket og dets fremtid, kunne til gengæld opfylde ham saaledes, at han i hele maaneder næsten ikke kunne tænke paa eller tale om andet. Politiker var han derimod ikke, og selv om han følte sig hørende til folkets brede lag og var bøndernes ven, blev han ikke Bondeven i politisk forstand. Men agtelse og tillid vandt han blandt Sjællands bønder og i alle kredse, hvor „Stephansen paa Holsteinsminde“s navn var kendt. Under en debat i Folketinget et par aar før hans død udtaltes om ham og Holsteinsminde: „Det er jo bekendt nok, i hvilken overordentlig anseelse denne ... fortrinligt bestyrede ... anstalt staar hos hele landbefolkningen paa Sjælland“.

Som skribent var han ikke betydelig — har heller ikke her ydet noget videre udover instituttets og højskolens aarsberetninger. Af en efterladt samling af kladder til digte ses, at han havde en lille poetisk aare.

Lige saa lidt som skribent var Stephansen taler, hvis man derved forstaar en, der i velformede sætninger, med klar disposition og logisk tankeudvikling uden mange sideærinder fremfører sit emne. Men han formaaede at fængsle tilhørerne ved sin tale. Budde fortæller om ham som højskolelærer: „Naar han begyndte, kunne ganske vist hverken han selv eller hans tilhørere ane, hvor han ville ende. Han kunne holde et indledningsforedrag over kemien og derved umærkeligt smutte over i zoologien ... eller han kunne begynde en forelæsning over trækultur og paa en meget naturlig maade

havne i sin livsførelse ved at gøre den bemærkning, at træer paa marken blandt andet er nyttige ved at give kærne noget at klø sig paa, og det trænger de til. „Vi trænger allesammen til klø“, kunne han fortsætte, „vi store, gamle syndere og de uskyldige smaa børn. I min ungdom kløede jeg fine folks børn, og nu, da jeg er blevet gammel, klør jeg de arme ravneunger derude, som ingen andre vil klø“¹). Dermed var han midt inde i sin livshistorie, men kunne ogsaa paa en lige saa naturlig maade komme tilbage til trækulturen igen. Mange aar efter ville saa hans elever kunne fortælle, at de havde hørt mange udmærkede, velordnede videnskabelige foredrag af andre dygtige mænd og — glemt dem igen for længe siden; men hvad Stephansen sagde, det er det ikke muligt at glemme“.

Det var ikke alene trækulturen, Stephansen interesserede sig for, men han interesserede sig for alt, hvori der var liv og vækst — i naturens verden som i børnenes verden. Han var en dygtig havemand og en stor blomsterven. Fra landevejen og ned til Holsteinsminde plantedes en poppelallé, og gaardens oprindeligt nøgne omgivelser forvandlede til en flere tdr. land stor have. Her kunne børnene skaffes arbejde, og her havde han sine sjældne træer, sine buskpartier og sine blomster — end ikke en lille gruppe nælder manglede, for han elskede alle slags blomster. Helt fra barndommen havde han været optaget af at studere naturen, men det er betegnende for hans naturstudium, hvad pastor Mohr, Værsløv, fortalte efter Stephansens død: Mohr underviste ham i is-

¹) Ordene har Budde brugt i en af sine kønneste fortællinger: „En historie om en forvoven kammerat og en sølle person“, hvori „den lille, gamle mand“ er Stephansen.

landsk mod selv at faa undervisning i Linnés plantesystem; „men hvad jeg nu husker som hovedindtrykket af alle de mange klasser, hvis kendetegn han viste mig, det er, at Vorherre havde indrettet alt saa vidunderligt godt. Saaledes aabnede han de unges øjne, ikke for de tørre kundskaber, som man dog samlede op med det samme, men for det store Guds værk, der udbreder sig for os i al skabningen“.

Og her er vi da ved det, der var det bærende i Stephan-sens liv: hans barnligt enfoldige kristne tro. Den prægede hans undervisning, kommer til udtryk i hans mange aarsberetninger og var det grundlag, der bar hele hans livsværk.

Efter i sin ungdom at have været stærkt paavirket af tidens rationalisme tilegnede han sig en levende kristen overbevisning og tro. Han havde i aalborgtiden været grebet af Grundtvigs kamp og virke, og paa Fuirendal stod han forsamlingsfolkene nær, af hvilke flere, især Rs. Sørensen og Jens Corneliussen, ofte kom hos ham og var hans venner. Men det er helt med urette, naar han, som han skriver i et brev, „er blevet antaget for at være en ram grundtvigianer“. Som han i det hele taget var lidet tilbøjelig til at indelukke sig bag partirammer, stod han ogsaa uden for de kirkelige retninger.

Om Stephansen som kristen personlighed et par træk:

Da Anders Jørgensen i april 1858 fremstillede sig paa Holsteinsminde for at søge plads og viste Stephansen en anbefaling fra Chr. Kold, paa hvis skole han om vinteren havde været elev, rakte Stephansen—efter at han havde læst den—skrivelsen til N. J. Jensen, der var paa besøg, idet han sagde: „Her skal De se, kandidat Jensen, en bekræftelse paa, hvad jeg nylig sagde“. En anden tilstedeværende fortalte nogle

aar efter Jørgensen, at de havde talt om, at Stephansen trængte til en hjælper, men paa Jensens tilskyndelse til at sætte en annonce i aviserne herom havde Stephansen svaret: „Det behøves saamænd ikke, kandidat Jensen, thi naar Vorherre ser, at vi trænger til en, saa sender han os ogsaa nok en“.

Om en aftensamtale med ham om det evige liv fortæller pastor Mohr: „Uden billeder, som han ellers saa tidt brugte, med troens enfoldige ord, havde han vist mig — thi han talte anskuelig — at der ikke var noget evigt liv uden den legemlige opstandelse i lighed med Vorherres opstandelse. Derfor skulle vi holde ikke blot sjælen, men ogsaa legemet rent for besmittelse, thi legemet indeholder spiren til kødets opstandelse. Men i opstandelsen skulle vi se og kende hverandre, ligesom vi skulle se og kende Vorherre og beundre hans store gerninger“.

For 1841 indleder han sin aarsberetning: „Holsteinsminde har atter tilendebragt et aar, rigt paa anledning til at bringe Herren lov og tak, fordi han er den trofaste, kærlige forbarmer, der hjælper, naar nøden er størst, og altid er nær, naar vi raaber til ham. Aaret har for os været et prøveaar, ej alene fordi det var en del af vor prøvetid heneden, men fordi vor tro og tillid til Gud under de voksende genvordigheder blev sat paa en haard prøve. Ham være æren, fordi vi har bestaaet, han være vor tilflugt og redning nu og i al evighed“.

7. *De sidste aar.*

En novemberdag 1857 ramtes Holsteinsminde af en ulykke, der paa mange maader helt forandrede livet, der levedes der.

Der var familiefest hos Møllers paa Flakkebjerg, og i den anledning var Stephansens kørende derover. Men undervejs rantes madam Stephansen af et apoplektisk anfald, saa hun maatte bæres ind, og hun laa derefter i lang tid dødssyg paa Flakkebjerg. Først kort før jul kunne hun føres hjem til Holsteinsminde.

I lang tid opretholdt Stephansen haabet om hendes helbredelse. I et brev skriver han: „I dag begynder min gode hustru at gaa over gulvet alene ved hjælp af en stok, og det bliver i denne henseende bedre; faar hun sin gode, klare forstand igen, som hun før har haft, og som har været mig en trøst i mange mørke og sorgfulde timer, saa vil jeg inderlig takke Herren, min Gud, derfor; men faar hun den ej mere, saa skal jeg dog altid erkende, at Herren gav, Herren tog, Herrens navn være lovet; thi denne lidelse har været en prøve for mit arme hjerte, og nu ved jeg, at jeg elsker denne kvinde, som Gud gav mig til livsledsagerinde, mer end alt i verden“.

Men hun blev aldrig rask mere.

Hendes arbejde var endt. Armene var lammede, hukommelsen næsten tabt, og naar hun ville sige noget eller bede om et eller andet, sad hun tidt hjælpeløs og raadvild, som om hun bad om de ord, hun ikke kunne finde. For det meste sad hun uvirksom, men mild og blid i sin stol; men Chr. Christensen, Tune, fortæller dog om hendes sidste somre, at hun, skønt hun „nærmest var et vrag baade paa legeme og sjæl“, kunne færdes ude arm i arm med Stephansen — „han med den største omhu for hende; det var en fryd at se de to, saa glade de var for hinanden, hvor venligt de saa paa børnene og nikkede til dem, hvor optagne de var af de mange

og sjældne planter, der var i et smukt anlæg, som fandtes paa en del af gaardspladsen“.

Hun døde den 5. oktober 1865, 62 aar gammel.

Hendes sygdom var et slag, der ramte Stephansen haardt — han blev paa een gang en gammel mand. Midt i sorgen, uroen og raadløsheden skulle han nu ogsaa overtage det arbejde, der havde været hendes. Men det gik ikke. Han havde aldrig egnet sig for det og overkom det slet ikke nu, og der maatte derfor ansættes en særlig regnskabsfører for de to skoler. Da pengekrisen samtidig kom, blev stillingen saa vanskelig, at han tænkte paa at trække sig tilbage fra begge skoler, men vennernes hjælp fik ham dog til at opgive sin beslutning.

Efterhaanden holdt han op med at gaa over paa Hindholm, men heller ikke undervisningen af børnene magtede han mere, og der maatte derfor antages en ny mand, der kunne overtage arbejdet med dem. Det blev Chr. Nielsen, der kom til Holsteinsminde aaret efter udbruddet af Dorthea Stephansens sygdom. Ham overlod han mere og mere af bestyrerens gerning og ansvar — som han senere fik det paa Hindholm.

Aaret 1864 blev særlig vanskeligt. N. J. Jensen forlod Hindholm, Chr. Nielsen og Budde var indkaldt, af medhjælperne paa Holsteinsminde blev to indkaldt, og to drog bort for at tage lærereksamen, og saa mange af eleverne paa højskolen blev indkaldt eller kaldt hjem for at udfylde ledige pladser der, at der i slutningen af vinteren 1863—64 kun var halvdelen tilbage. Først i henholdsvis sommeren og efteraaret 1864 vendte Chr. Nielsen og Budde hjem fra krigen.

Efter hustruens død indleder Stephansen aarsberetningen: „Det er sorgens tunge ord, hvormed jeg denne gang maa bringe instituttets venner den første hilsen, og hvor længe jeg end har maattet være beredt paa at sige dem, saa falder det dog nu, da timen er kommet, tungere paa mit hjerte, end noget ord kan udsige“.

Først to aar efter solgte han højskolen til Chr. Nielsen, men med hustruens død var hans arbejdsdag egentlig helt til ende. Han forestod udsendelsen af instituttets aarlige beretninger, og vel vedblev han endnu at lægge planer og faa nye idéer, men nu var der ikke længere nogen, der kunne klare dem for ham og hjælpe ham med at udføre dem i praksis. Enten kom der ikke noget ud af dem, eller ogsaa havde det, der kom, kun ringe betydning. F. eks. var hans mange smaa byggeforetagender saa udviklede, at end ikke han selv til sidst kunne finde ud af dem.

Han virkede dog ikke affældig, havde endnu en vækkende og inspirerende indflydelse paa de unge, hvis arbejde han fulgte med interesse, og kunne være fuld af liv og lune og i samtale virke ungdommelig og interessant. Men pludselig kunne han blive tavs og faa et bekymret udtryk, og naar han saa blev alene, følte han ensomheden¹⁾ og længtes mod slutningen, „for“, sagde han, „min højre haand ligger i graven“. Først 8 maaneder før hans død kom man i tanker om at udnævne ham til ridder af Danebrog. I vinteren 1869—70 fik han lungebetændelse, hvoraf han vel kom sig; men kræfterne slog alligevel ikke længere til, og efter et kort sygeleje døde han paa Holsteinsminde den 22. marts 1870, 78 aar gammel.

¹⁾ Hans og hans hustrus ægteskab var barnløst, men de havde to plejedotter.

Hans sidste ord var: „Maa jeg nu altid være hos dig, min Frelser“.

Paa sit dødsleje havde han over for Chr. Nielsen, som han nærrede stor tillid til, udtalt, at han fortrøstede sig til, at hans gerning ville blive fortsat i samme aand „til Guds ære og folkets gavn“ — et ord, som han ofte havde brugt, og som havde været hans livs ledestjerne.

Han blev begravet ved sin hustrus side paa Førslev kirkegaard. Højskoleeleverne bar ham hele vejen, og følget opgives at have talt henved 2000 mennesker. Anders og Dortha Stephansens gravsten med indskriften: „Salige ere de barmhjertige“ staar paa kirkegaarden nær ved landevejen og let synlig fra denne. I Terndrup satte beboerne Stephansen et minde 1876, og foran Holsteinsminde's hovedbygning rejstes 1925 mindestenen med hjorten og hinden og med relieffer af skolehjemmets tre første forstanderpar. Den er tegnet og hugget af Niels Skovgaard og søn.

Stephansen opgav aldrig sin oprindelige børnehjemstanke, og han blev aldrig, saa længe han levede, træt af at fremhæve, at Holsteinsminde var et hjem for almindelige fattige og hjemløse børn — gode og mindre gode. Han klagede bestandigt over, at det offentlige ville gøre hans institut til en anstalt for „moralsk fordærvede“ børn. I en henvendelse „Til sogneraadene“ i 1868 beklager han sig saaledes over, at de hidtil fornemmelig har sendt børn i 13—15-års alderen, som der allerede *har* været vanskeligheder med, i stedet for at sende dem, *før* disse vanskeligheder opstod — som han i det hele stadigt fremhævede betydningen af, at børnene kom i en

tidlig alder: 7—12 aar. Ved kun at sende børn, der allerede er kommet paa gale veje, skaffer de desuden ikke alene instituttet vanrygte¹⁾ og dermed hindringer for at virke, som det skulle og burde, men de skaffer ogsaa vanskeligheder for de børn, der udgaar derfra med stempel af dette vanrygte.

Det var dog ikke saaledes, at han fornægtede de børn, der havde været noget i vejen med, men søgte tværtimod at forsvare dem. Han ivrede saaledes utrætteligt mod benævnelsen „moralsk fordærvede“. Alle mennesker er født med syndespiren i sig, og — selv om de godt samtidig kan være velvilige og flinke — er der svage eller vanskelige naturer, der falder, naar der ingen er, der støtter dem. Men „moralsk fordærvede“ kan kun (maaske) voksne være, men ikke børn. Saa ville opdragelse jo være udelukket, da der ved „fordærvet“ maa forstaas en haabløs tilstand. „Saa længe barnet endnu bærer barnenavnet, saa længe maa hjertet endnu være blødt og bøjeligt nok til at vendes til det gode; det kan ikke være saaledes forhærdet, som hint navn antyder“.

Betegnelsen „forsømte“ karakteriserer bedre, naar det er forældrenes og samfundets forsømmelser eller fattigdom og nød, der har foraarsaget barnets fejltrin. Helst ønskede Stephansen dog at kalde dem „folkets børn“, fordi de er betroet til hele folkets omsorg.

Men for den rene børnehjemstanke kæmpede han i tale og skrift. Selv om der i hans sidste leveaar viste sig tegn paa, at forstaaelsen for dens rigtighed var ved at vaagne (saaledes oprettelsen af de classenske børnehjem paa Falster 1863—

¹⁾ „Vanrygte“ som en opdragelsesanstalt for vanskelige og vanartede børn havde instituttet dog haft i det almindelige omdømme, lige siden de 12 københavnske drenge optoges paa Fiiirendal 1834.

66), naaede han ikke at opleve dens sejr. Først i aarene efter hans død rejstes der hjem efter hjem over hele landet. Men det var Anders og Dorthea Stephansen (og grev Holstein), der var pionererne, det var dem, der først søgte at realisere tanken om børnehjem for almindelige nødstedte børn og vedblev at forsvare den, det var i deres fodspor, man traadte. Derfor er ogsaa æresnavnet „Den danske børnehjemssags fader og moder“ deres med rette.

Holger Vind til Harrested.

Af Erling Petersen.

Nordligst i Hyllinge sogn, ved landevejen mellem Næstved og Slagelse, ligger den gamle herregaard Harrested, som fra ca. 1350 var i slægten Markmands besiddelse. I aaret 1500 solgte Jørgen Markmand gaarden til Tønne Parsberg, hvis slægt ejede den til 1634. Den nye ejer, Niels Lykke, solgte imidlertid allerede 1638 Harrested til Jørgen Vind, der var en af sin slægts betydeligste mænd, idet han naaede frem til de højeste poster i riget. Han udnævntes i 1643 til rigsadmiral, men blev saa haardt saaret i slaget paa Kolbergerheide, at han et par uger efter døde. Ved sit ægteskab med Ingeborg Ulfstand var han blevet ejer af herregaarden Gundestrup i Skaane, og her kom flere af hans børn til verden. Den navnkundigste af dem var sønnen Holger, om hvis fødsel Jørgen Vind selv beretter:

„Anno 1623 d. 31. maji løffuerdagen, som var pindz aften klokken siu om morgenen, bleff Holgier Wind fød paa Gundestrup, och laac ieg samme tiid paa Wesserströmen med kongl. maists. skib „Marekatten“. Den 20. julii bleff hand christnet udi Wrambs sognekircke af m. Christen Torndall, och holte min moder*) frue Anne Skoufgaard hannem offuer funten.“

*) Svigermoder.

Ungdomsaar.

Holger Vind fik en opdragelse og uddannelse som andre unge mænd af adelstanden, havde først huslærer og kom siden i Sorø skole. Efter endt skolegang blev han Corfitz Ulfeldts ledsager paa dennes ambassade til England i 1640. Vel hjemkommen fulgte han ved nyttaarstid 1641 sin fader paa hans sendefærd til Stockholm, og i april samme aar tog han afsked med alle sine venner og begav sig ud paa sin store udenlandsrejse, der kom til at vare fire aar. Som det dengang var skik, havde han en hovmester med paa rejsen. Det var den lærde Zacharias Lund, der fra 1635 havde været hans huslærer.

Rejsen gik først til Glückstadt, hvor han traf sin halvfætter Niels Vind, der i kongens ærinde var paa vej til England. De fulgtes nu ad gennem Bremen og Oldenburg til Amsterdam, hvortil de ankom den 1. maj. Her fik de følgeskab af Holger Vinds ældre broder Jakob, som imidlertid døde paa rejsen mellem Holland og England.

Bortset fra en lille udflugt til Oxford kom Holger Vind ikke uden for London, men han fik ved Niels Vinds hjælp adgang til Karl den Førstes hof, hvor han traf mange „fornehme cavallier“.

Fra London gik rejsen over Paris til Blois, hvor de blev længe, — dels fordi byen behagede dem, dels fordi Zacharias Lund raadede til det — for sprogets skyld. Efter fire maaneders ophold i Angers foretog de en rejse rundt i det vestlige Frankrig og vendte endelig i august 1642 tilbage til Paris. Her blev Holger Vind nu i de næste otte maaneder og „continuerede imidlertid at excercere mig udi alle adelige excercitier“.

Først i april 1643 fortsattes rejsen til Strassburg, Basel og Padua, det sidste sted blev han immatrikuleret den 28. november. Det bedste ved Padua var, fandt han, at man der kunne „have god conversation med lærde mænd“.

I det følgende års tid saa Holger Vind sig godt om i Italien, men kom dog ikke sydligere end til Napoli. I Rom opholdt han sig fra den 24. marts til den 25. september 1644, var i maj sammen med den tyske kejsers gesandt, her-tugen af Savelli, i audiens hos pave Urban VII., hvis be-gravelse han overværede et par maaneder senere. Under ophol-det i Rom kunne han paa grund af den store hede ikke anvende sin tid med „violent exercitier“, men søgte i stedet samkvem med „fornemme cardinaler, ambassadeurer och andre lærde mænd“. Mens han var mest optaget heraf, mod-tog han den bedrøvelige tidende, at hans fader, Jørgen Vind, var død, hvilket foraarsagede, at hans planer for den videre rejse kuldkastedes. Han begav sig nu saa smaat paa hjemrej-sen, men blev i Nizza syg af en feber, som i 14 dage lænkede ham til sengen. Omsider naaede han dog Paris, hvor han tøvede til den 11. januar 1645, gjorde derpaa en kortvarig rejse til London, hvorfra han over Dünkerken rejste til Am-sterdam.

I den følgende tid besøgte Holger Vind baade Utrecht og Leyden, hvor han havde samtaler og møder med mange af den tids lærde mænd, men sidst i april var han igen tilbage til Amsterdam, hvor han i over en maaned afven-tede den hollandske flaades afsejling til de danske far-vande. Da ventetiden faldt ham for lang, rejste han sam-men med en fransk ambassadør, der var paa vej til Polen, og som ydermere lovede ham sikker og fri rejse gennem

alle svenske garnisoner. Vel ankommen til Lübeck tog Holger Vind afsked med den elskværdige franskmand og sejlede til København, hvortil han ankom den 20. juni 1645.

Det var et haardt ramt og ulykkeligt fædreland, den unge adelsmand vendte hjem til. I Jylland og i hans skaanske hjemstavn havde svensken huseret bravt. Med fredsforhandlingerne gik det kun trægt; svenskerne skruede kravene op, og vore venner hollænderne viste sig som uærlige mæglere. Fremtiden var mørk og usikker.

I kongens tjeneste.

Men Holger Vind var ung og fuld af lyse forhaabninger. Han søgte kongens tjeneste og opnaaede paa sin farbroder rigsraad Iver Vinds anbefaling at blive antaget som hofjunker, gjorde i de følgende to aar tjeneste ved hove og deltog i juli 1646 i Christian den Fjerdes rejse til Norge.

Aaret efter befalede kongen ham, at han igen skulle drage udenlands, denne gang til kejserhoffet i Wien, og Christian den Fjerde gav ham en del breve med, der skulle lette ham adgangen til hoffet. Det første stykke vej skulle Holger Vind følges med den udvalgte prins Christian, der for sit helbreds skyld agtede at rejse sydpaa.

Holger Vind paabegyndte saa sin rejse, men blev opholdt i Nykøbing en hel maaned, fordi prinsen var for svag til at tage af sted. Endelig, den 7. maj 1647, brød de op. De fulgtes til Dresden, hvorfra Holger Vind den 1. juni tog videre til Prag. Her erfarede han, at prins Chri-

stian var død allerede dagen efter hans afrejse fra Dresden.

Ved kejserhoffet opholdt den unge danske adelsmand sig nu i flere maaneder. I september fik han foretræde for kejser Ferdinand III, og siden opholdt han sig ved hove hver formiddag fra klokken 9 til 12, „paa hvilcken tiid at alle officerer och cavallierer ordinarie opvartet til hofve, hvor mand da kunde høre alt, hvis i Europa passeredis foruden anden møgen høfeligen conversation, mand der kunde hafve baade med høy och lavg stands personer“.

Men just som Holger Vind stod for at skulle ledsage kejserens datter, ærkehertuginde Maria Anna, paa hendes brudfærd til Spanien, naaede det budskab ham, at hans herre og konge Christian den Fjerde var død paa Rosenborg den 29. februar 1648. Dermed ændredes hans planer for den nærmeste fremtid totalt; han tog afsked med kejseren og drog skyndsomst hjem. Han blev efter hjemkomsten overskænk og aflagde ed for den nye konge i rigshofmesteren Corfitz Ulfeldts nærværelse. Siden fulgte han Frederik den Tredie paa hyldingsrejsen til Norge i august samme aar, ligesom han ogsaa deltog i rejsen til Holsten i maj 1652. Aaret efter tog han imidlertid afsked som overskænk, idet et benbrud, der voldte ham en del kvaler, nødte ham dertil. Frederik den Tredie benaadede ham for hans lange og tro tjeneste med 2000 rdl. aarligt i pension af Giske len i Norge, og da han i 1655 nedlagde hvervet som hofmester for kongens ældste søn, den senere Christian den Femte, fik han yderligere et par norske len, nemlig Brunlaug og Numedalen.

I denne periode havde Holger Vind en overgang været trolovet med Christian den Fjerdes og Kirsten Munks datter, Sofie Elisabeth, enke efter rigsgreve Christian v. Pentz, men efter nogen tids forløb hævdede han trolovelsen, hvorover den forsmåede kongedatter blev saa harm, at hun sporenstregs sendte ham hans portræt tilbage, efter at hun først havde stukket øjnene ud paa billedet. Vinds handlemaade kunne dog forsvares, thi Sofie Elisabeths slette egenskaber var mange og desuden ret udtalte. Hun havde sin store andel i, at hendes første mand en tid var gaaet fra forstanden, i den grad havde hun forbitret hans liv. Hendes harmfulde reaktion paa Holger Vinds opsigelse kunne denne derfor tage med stor ro. Han var en kraftig mand med smukt ydre og kunne faa næsten, hvem han ville have. Derfor lo han blot, da han saa det ødelagte portræt, og en aprildag i 1656 rejste han til Tommerup i Skaane, hvor han bejlede til rigsadmiral Ove Gjedde og Dorete Urnes datter, jomfru Margrethe Gjedde. Han fik hendes ja og forældrenes samtykke, og den 21. september 1656 blev han i Helsingborg viet til Margrethe Gjedde, hvorefter de bosatte sig paa hans fædrene gaard, Gundestrup.

Under krigen.

Men næppe var hvedebrødsdagene til ende, før den truende krig kastede tunge skygger ind over Danmark. Allerede i januar 1657 modtog Holger Vind kongelig udnævnelse til guvernør paa Helsingborg og fik samtidig udbetalt 3000 rdl. til byens proviantering og 1600 rdl. til garnisonen.

I den følgende tid fik Holger Vind meget at bestille. Hans hverv var mange og tiden knap. Saaledes fik han i det tidlige foraar 1657 paabud om at træffe aftale med en mand ved navn Svend Povlsen, borger i Laholm, men siden Hallands afstaaelse til Sverige bosat i Knærød. Denne mand havde, da det trak op til krig, tilbudt at hverve et kompagni dragoner, hvormed han ville indstille sig som løjtnant under en ritmester. Holger Vind traf de fornødne aftaler med manden og udstedte et bestallingsbrev saalydende:

„Efter velb. herrers Danmarks riges raad som generalens velb. her. Axel Urups ordre haver jeg underskreven kapituleret med Svend Povelsen om et kompagni paa 100 dragoner at hverve til hans kongl. majsts. tjeneste paa efterskrevne konditioner, at ham skal gives for hver dragon udmunderet med hest, sadel, bidsel og bosse 10 rdl., men for een umunderet 1 rdl. At ham skal forundes kvarter til sig og sine dragoner efterhaanden, som de hvervet vorder, udi Engelholm. At han skulle blive mønstret og givet fane, saa snart han kunne bringe de 50 dragoner op; at ham hvervepenge skulle gives efterhaanden, som hans hvervning gaar for sig.

Datum Helsingborg, den 29. april anno 1657.

H. V i n d .“

Den Svend Povlsen, som her ved Holger Vinds mellemkomst kom aktivt med i krigsforberedelserne, var den senere saa bekendte gøngenhøvding. Han tog straks fat paa hvervningen og modtog de fornødne pengemidler gennem Holger Vind, der den 15. maj udstedte kvittering for 200 rdl. til Svend Povlsens hvervning, og den 26. maj kvitte-

rede for 300 rdl. til samme formaal. Allerede søndag den 10. juni kunne Svend Povlsen stille i Helsingborg med et kompagni paa 60 mand, og her optog og underskrev Holger Vind en rulle over kompagniet og lod mandskabet sværge til fanen, som han i forvejen havde overleveret Svend Povlsen, der i den følgende tid nævnes „bestalter kaptajn“, en titel, den gæve fædrelandsforsvarer dog ikke i det lange løb var tilfreds med, da han ønskede en kongelig udnævnelse for — bogstaveligt talt — at sidde fastere i sadlen. For at opnaa dette vidste han ingen bedre at henvende sig til end Holger Vind, hvem han flere gange havde fremført sit ønske for. Vind var den 14. december 1657 forflyttet til Landskrona og havde rigeligt at se til, men glemte ikke over sit eget arbejde at hjælpe sin dygtige rytterfører. Juledag skrev Holger Vind til oversekretæren, „min kære broder og elskelige ven Erik Krag“, og bad ham sørge for, at „kaptajn Svend Povlsen maatte meddeles kongeligt bestalingsbrev, eftersom han saa højlig længes derefter og lægger saa stor magt derpaa.“ Brevet gjorde god virkning; allerede tre dage efter, at det var skrevet, fik Svend Povlsen bestalling som dragonkaptajn.

Imidlertid gik krigen sin gang og endte med den forsmædelige fred i Roskilde. Sidst i februar 1658 fik Holger Vind det sørgelige budskab, og den 1. marts overleverede han Landskrona slot og fæstning til den svenske generalmajor Thott, hvorefter han med sine folk forlagdes til Kronborg.

Det er indlysende, at tabet af Skaane maatte gaa Holger Vind særlig til hjerte, og man kan vel gaa ud fra, at han lige straks geraadede i tvivl om, hvorledes han skulle forholde sig i fremtiden; han følte sig jo først og fremmet knyttet til

Danmark, men hans gods laa i Skaane. Da de skaanske stænder indstævnedes til Malmø for at aflægge ed til svensekongen, mødte Holger Vind ikke, men blev, hvor han var, skønt han vistnok en tid gjorde tegn til at ville aflægge eden. Han og de andre skaanske adelsmænd, der udeblev, henviste til, at de endnu var i den danske konges tjeneste, men det var en undskyldning, som den svenske regering ikke ville lade sig nøje med. Den sendte en ny opfordring til de udeblevne, og nu vaklede Holger Vind ikke længere, men svarede, at da han endnu var i den danske konges tjeneste og raadede for flere af hans len, var han ude af stand til at sværge eller tjene kongen af Sverige, men „tilsagde og lovede at gøre og give al rettighed af hvis gods, som jeg under hans majst. af Sverige havde, lige med andre af adelsmændene der udi landet og ellers udi andre maader forholde“.

Derefter besluttede Holger Vind at bosætte sig i Helsingør for en tid og lejede sig i paasken 1658 en gaard hos en toldembedsmand ved navn Jonas. Her fødtes søndag den 20. juni hans ældste barn, datteren Ingeborg Dorothea, og han regnede selv med at kunne leve i ro en tid uden at have pligter at varetage, men det slog ikke til. Frederik den Tredie havde brug for alle trofaste danske i denne tunge tid og sendte bud til Holger Vind og bad ham paatage sig hvervet som resident hos kongen af Sverige og følge denne ved armeen. Vind betænkte sig længe, men besluttede sig omsider til at sige ja. Med stor bekostning forberedte han sig til rejsen, men just som han var naaet til ende med forberedelserne, kom budskabet om, at Karl Gustaf den 8. august 1658 havde gjort landgang i Korsør. Nogle maaneder senere blev Holger Vind tilforordnet som krigskommissær og maatte

sammen med Christoffer Gabel sørge for hærens underhold. 1659 udnævntes han til vicekansler, men holdt sig iøvrigt efter krigens afslutning borte fra statstjenesten og nøjedes med at oppebære indtægten af sine norske len, — dog var han 1666—67 medlem af den 3. lovkommission.

Denne tilbageholdenhed var imidlertid næppe dikteret af uvilje mod det enevældige styre. Alt tyder paa, at Holger Vind stod i det bedste forhold til enevældens mænd, og at Frederik den Tredie personligt satte pris paa ham, fremgaar af, at han ved flere lejligheder anvendtes i diplomatiske eller ceremonielle hverv; saaledes sendtes han i sommeren 1662 sammen med flere andre kavallerer til Heiligenhafen for derfra at ledsage kurfyrstinde og kurprinsen af Sachsen til Rødby. Den rejse var Holger Vind ellers helst fri for, da hans hustru endnu var svag efter sønnen Frederiks fødsel. Paa grund af modvind naaede han kun til Gedser, og kurfyrstinden kom til Rødby paa en holstensk skude. To aar efter, i august 1664, rejste Vind sammen med rigsmarskal v. Korbitz til Dresden for der at træffe nøjere aftaler om de punkter i ægteskabstraktaten mellem prinsesse Anna Sophie og kurprinsen af Sachsen, hvorom der ikke i forvejen var opnaaet enighed. I den anledning udnævntes Vind til kan-celliraad. Rejseruten fra Rostock til Dresden var den samme, som Holger Vind havde fulgt, da han i 1647 ledsagede den udvalgte prins Christian på hans rejse til Sachsen.

Det var ikke med særlig glæde, at han denne gang efterkom sin konges ønske, for hans hustru gik paa faldende fode. Der gik da heller kun 14 dage, saa fødte hun en søn, der blev opkaldt efter den unge kronprins, og da Holger Vind jo var „udi hans kongl. majsts. ærinder udi Sachsen, da beviste

hans kongl. majst. saavelsom hans kongl. højhed prinsen mig og mit hus den store naade og var fadder til fornævnte vores søn, med andre flere kongl. ministre“.

I rigets tjeneste.

I det lange løb kunne en mand af Holger Vinds format dog ikke holdes uden for statstjenesten, og da det tidspunkt kom, da Frederik den Tredie fandt for godt at styrke regeringen ved at knytte mænd af den gamle adel til den, var *han* naturligvis selvskreven. Sammen med syv andre optoges han i kongens raad, og den 3. februar 1669 aflagde han ed som kongelig geheimeraad, kancelliraad, assessor i statskollegiet og højesteret samt viceskatmester. Sidstnævnte stilling havde staaet ledig siden rigsskatmester Hannibal Sehesteds død i 1666, og straks efter sin tiltræden viste Holger Vind, at han baade havde øje for det organisatoriske og indsigt i finansielle spørgsmaal. Hans udnævnelse betød i flere henseender en tilbagevenden til gamle arbejdsformer i skatkammerkollegiet og en genoptagelse af Sehesteds bestræbelser for at gøre kollegiet til en enhed indadtil. Til trods for, at Hannibal Sehested utvivlsomt var en langt større begavelse, saa evnede Holger Vind i højere grad end denne at blive et midtpunkt for sin gren af administrationen. Det blev mærkbart, at der nu var en øverste leder, der ikke bare var det af navn, men som samtidig bar baade ansvaret og dagens byrde. Nu kom kollegiemøderne i gang igen, og alt af betydning blev underskrevet af skatmesteren, der efterhaanden søgte at indskrænke de enkelte rentemestres selvstændighed og at samle alt, hvad der angik rigets finanser, i skatkammerkollegiets haand. Denne stræben træder tydeligt frem i det udkast til

en ny skatkammerindstruks, som Holger Vind udarbejdede efter tronskiftet i 1670. Han naaede dog ikke, hvad han sigtede imod; forskellige forhold hindrede ham deri, og da en af de værste hindringer i 1677 endelig fjernedes ved, at søetatens og landetatens kommissariater sammensmeltedes i generalkommissariatet, som Holger Vind forøvrigt selv blev præses for, strakte hans arbejdsevne ikke saa vidt, at han kunne faa gennemført den enhed i administrationen, der nu var skabt mulighed for — tværtimod tog ledelsen af generalkommissariatet saa meget af hans tid og kræfter, at han kun sjældent kunne deltage i skatkammerkollegiets møder, hvorved dette delvis sattes ud af spillet, naar vigtige finansielle afgørelser skulle træffes. Mod slutningen af den skaanske krig deltog Holger Vind dog oftere i kollegiets møder, men i 1679 fratraadte han som viceskatmester og afløste Ove Juel som vicekansler i Danske kancelli og overtog dermed dettes daglige ledelse. Hans virksomhed her findes der meget faa oplysninger om, men han synes at have røgtet sin dont med jævn flid og ærlig vilje.

I forholdet til sine kolleger i statsstyrelsen var Holger Vind aaben og ligefrem. Han synes sjældent eller aldrig at have gaaet krogveje, var efter alt at dømme ikke blandt Griffenfolds modstandere, skønt denne vistnok en tid havde haft planer om at fjerne ham fra administrationen ved at faa ham udnævnt til statholder i Norge. Hans stilling berørtes ikke af Griffenfolds fald. Den tillid, Frederik den Tredie uden tvivl nærede til Holger Vind, synes at være gaet i arv til Christian den Femte, der øjensynlig ogsaa følte tryghed ved at have denne mand i sin tjeneste. Det er i det hele taget ejendommeligt at se, hvordan disse to kongers medfødte

mistro til den gamle danske adel bortvejres, naar det er Holger Vind, det gælder. — Han var en af de forholdsvise faa, der fortsat nød kongens bevaagenhed, og det siger en hel del — baade om hans loyalitet og hans administrative evner. Ganske vist valgte han oftest at bøje af over for modstand fra kongens nærmeste raadgivere, hvor han maaske burde have staaet fast, men det kan næppe lægges ham til last endsige tydes som svaghed. — For sine fortjenester blev han 1671 hvid ridder og 1679 blaa ridder, og til sin død bevarede han den position, hans evner og loyale sindelag havde forskaffet ham.

Godsejer og herremand.

Den tid, Holger Vind fik til overs fra statstjenesten, brugte han til at fremme egne formaal. Ved faderens død i 1644 arvede han det skaanske gods Gundestrup og ejede i en aarrække sammen med brødrene Christian og Joachim Frederik Vind Harrestedgaard i Øster Flakkebjerg herred. Efter Skaanes overgang til Sverige betænkte han sig ikke to gange, men solgte Gundestrup til sin svoger Kristoffer Gjedde, der ikke kunne tænke sig at forlade Skaane, og begyndte i stedet at samle sig jordegods paa Sjælland. Han købte saaledes i 1667 Kastrupgaard i Fuglebjerg sogn og i 1669 Baarupgaard, to bøndergaarde i Greve sogn, hvoraf han i 1672 oprettede hovedgaarden Gjeddesdal, opkaldt efter hans hustrus slægtsnavn. I København erhvervede han den Rantzau'ske gaard ved Regensen og samlede uden for voldene en større ejendom, Ravensborg.

Det gods, Holger Vind dog syntes at være knyttet nærmest til, var Harrestedgaard, som han senere blev eneejer af,

idet han i 1674 fik brødrenes andel tilskødet. Allerede i 1676 fik han kongelig tilladelse til at lægge landsbyen Harrested ind under hovedgaarden, og i den følgende tid tilhandlede han sig en hel del bøndergods i de omliggende landsbyer. Broderen Christian Vind havde dog allerede i 1669 begyndt at lægge godt beliggende bøndergods ind under Harrested, idet han købte 3 gaarde og 2 huse i Kyse samt 4 gaarde i Stubberup. Ogsaa Holger Vind foretog betydelige godskøb i Vallensved sogn. Ved skyldsætningen i 1682 ejede han i Kyse 15 gaarde og nogle huse, alle 4 gaarde i Stubberup, 15 af de 20 gårde i Vallensved by, 1 gaard i Øllerup samt 7 gaarde i Jenstrup, hvoraf dog kun 2 laa i Vallensved sogn, de andre i Hyllinge sogn. Desuden havde han den 12. september 1678 faaet skøde paa „jus patronatus“ til Vallensved sogn med kirkens andel af tienden, herligheden over præstegaarden og degnebolet og al anden kirkens herlighed. Kronen forbeholdt sig dog tilbagekøbsretten. Det gods, som Holger Vind ved denne lejlighed fik raadighed over, beregnedes til 32 tdr. 2 skpr. à 25 rdl., i alt 808 rdl. 32 sk., som han betalte i rede penge.

Sine godser styrede Holger Vind med fremragende dygtighed, og hans private økonomi var i glimrende orden, hvorved han blev i stand til at yde staten betydelige laan. Saaledes fik hans enke i 1689 udlagt Øllingsøgaard paa Lolland som dækning for 33.000 rdl., som han havde forstrakt kongen med.

Men det er vanskeligt at danne sig noget indtryk af, hvordan forholdet var mellem Holger Vind og hans fæstere. Dels opholdt han sig kun sjældent paa Harrested, dels er det kun lidt, der kan oplyses herom; dertil flyder kilderne for spar-

somt. Kun et enkelt træk kan fremdrages. I 1676 lod han gennem sin ridefoged Christen Pedersen den tidligere birkefoged Laurids Nielsen i Jenstrup sagsøge for resterende landgilde og for hans gaards brøstfældighed, og skønt det var tilstrækkelig grund til at sætte manden fra gaarden, saa lod Holger Vind dog naade gaa for ret og betroede igen gaarden til Laurids Nielsen, som — skønt der ellers var gjort udlæg i hans gods og formue — ydermere fik alle sine ejendele igen.

I ovennævnte tilfælde tog Holger Vind altsaa lempeligt paa en forsømmelig fæstebonde, men det er som sagt kun et enkelt træk, og det er umuligt ud fra dette at sige noget som helst om, hvilket forhold der bestod mellem ham og hans bønder; dog tør man vel nok gaa ud fra, at der ikke er tale om en undtagelse, men at hans bønder som oftest fik en medfart, de kunne være tjent med. Det samme var iøvrigt tilfældet med flere af de personer, Holger Vind kom i berøring med. Saaledes viste han i 1682 sin tilfredshed med sine børns informator, den tyskfødte Matthias Martin, der dette aar blev befordret til det ledige præstekald i Vallensved.

*

Holger Vind døde den 5. juni 1683 og begravedes i Vor Frelsers kirke. En af tidens lærde mænd, den berømte Ole Borch, har mange lovord til overs for ham i sin nekrolog og priser ham som en god familiefader og en ædel beskytter af videnskaberne.

Hans enke, Margrethe Gjedde, beholdt Harrestedgaard indtil 1702, da hun overdrog den til sønnen Vilhelm Carl Vind, men gaardens drift var stadig overladt til forpagtere. Hun opholdt sig dog ofte paa Harrestedgaard, og i de første

aar efter Holger Vinds død viste hun megen gavmildhed over for sine kirker, saaledes bekostede hun 1688 i Hyllinge ny staffing paa altertavlen, der samtidig forsynedes med topstykke og barokke vinger. En lignende restaurering havde hun aaret i forvejen bekostet i Vallensved kirke, og begge steder ses hendes og Holger Vinds vaaben og navne cifre. Desuden er baade alterkalk og oblatæske i Hyllinge kirke skænket af Margrethe Gjedde.

I 1687 øgede hun sit jordegods, idet hun da overtog Gerdrup i Vester Flakkebjerg herred for en gældsfordring paa svogeren Joachim Frederik Vind, men denne gaard overdrog hun i 1693 til sin svigersøn, magister Diderik Larsen Grubbe, der oprindelig havde været huslærer for hendes børn, men som nu var sognepræst i Kvislemark-Fuirendal. Øjensynlig har Margrethe Gjedde ikke været særlig stærkt præget af standshovmod, siden hun kunne give sit samtykke til datteren Anne Elisabeths ægteskab med Diderik Grubbe, der var af borgerlig herkomst. Det fremgaar iøvrigt af flere kilder, at hun saa vel forstod at omgaas folk af andre stænder. Til hr. Martin i Vallensved stod hun i et venligt forhold, ja, hun havde saa stor tillid til ham, at hun, da Karl den Tolvte i 1700 landede paa Sjælland, af frygt for en ny belejring, flyttede ud og boede i Vallensved præstegaard og ydermere betroede præsten alt, hvad hun havde af kostbarheder og rede penge, og bad ham nedgrave dem paa kirkegaarden. Til gengæld viste hun saa hr. Martin den ære, at hun samme aar holdt hans yngste søn, Holger, over daaben.

Faa aar efter, den 18. januar 1706, døde fru Margrethe Gjedde under et ophold paa Gjeddesdal; hun havde da overlevet Holger Vind i 23 år.

Af deres 14 børn var en søn død som spæd, og døtrene Merete og Dorete døde begge i 11—12 aars alderen. Den ældste søn Jørgen Vind, der 1677 blev immatrikuleret ved Leydens universitet, blev siden oberstløjtnant i fremmed tjeneste, men blev 1681 dræbt i en duel med Frederik Rantzau til Putlos. Den ældste datter Ingeborg Dorothea var inden Holger Vinds død blevet gift med Eiler Holck til Holckenhavn, men blev separeret i 1692 og paa grund af løstagtighed forvist til Bornholm. Sønnerne Christian og Ove Vind blev begge officerer, Frederik Vind døde 1702 som stiftamtmand over Aarhus stift, og den yngste søn, Erik Vind, blev ejer af Øllingsøgaard, hvor han døde 1704. Endvidere var der sønnen Vilhelm Carl Vind, der som nævnt i 1702 overtog Harrestedgaard og Kastrupgaard, men han afhændede i 1723 begge gaarde til Carl Adolph v. Plessen, der fra den tid var den største godsbesidder i Øster Flakkebjerg herred. Det var her som i utallige andre tilfælde den gamle danske adel, der veg og gav plads for den indvandrede tyske.

Et betydningsfuldt afsnit i den gamle herregaards historie var dermed bragt til ophør.

KILDER: Danmarks adels aarvog. 1941. — A. D. Jorgensen: Peter Schumacher Griffenfeld. 1893—94. — Personalhistorisk tidsskrift. 1898. — J. Lindbæk: Aktstykker og oplysninger til statskollegiets historie 1660—76. 1903—10. — C. Christiansen: Dansk statshusholdnings historie under de to første cnevoldskonger. 1908—22. — Danske magazin. 1747. — Fra arkiv og museum. 1899—1902. — Severin Kjær: Gongehovdingen Svend Povlsen og snaphanerne. 1892.

J. V. Neergaards beskrivelse af Ø. Flakkebjerg herred.

Af Fritz Jacobsen.

I årbogen for 1952 har forfatteren August F. Schmidt skrevet en artikel om en bog „Sorø Amt“, der i 1840 blev udsendt af P. R. Duus, præst i Vemmelev, og indeholdt en beskrivelse af hele Sorø amt, men allerede i 1830 havde generalkrigskommissær J. V. Neergaard, som var ejer af Antvorskov fra 1816—26, udsendt „Statistisk-oekonomisk Beskrivelse over Østerflakkebjerg Herred efter det Kongelige Danske Landhusholdnings Selskabs Opfordring“.

Der er ret naturligt mange lighedspunkter mellem de to bøger, men da Neergaard kun har beskrevet et herred, men Duus hele amtet, og de to bøger på det nærmeste er lige store, bliver beskrivelsen i Neergaards bog mere fuldstændig og ikke så skematisk, som i „Sorø Amt“, der tager forhold med, som N. ikke omtaler. Neergaard er strengere „revsende“ end Duus over for navngivne personer, men forholdene kan jo også have ændret sig i den halve snes år, der ligger mellem de to bøger.

Neergaard indleder med at oplyse herredets udstrækning. Fra syd til nord — fra det yderste punkt af Enø til Kalrød (Kellerød) by er omtr. $3\frac{1}{4}$ mil, bredden fra det yderste punkt af Fuirendal skov til Øverup er omtr. $2\frac{3}{4}$ mil. Flade-

indholdet er „ved Pas“ 4.8478 kvadratmile og folketallet 7161 mennesker. Der er 14 kirkesogne, 9 hovedgårde, som specificeres.

Af de forskellige topografiske oplysninger skal her kun enkelte meddeles: På Hyllinge mark skal have været en stendysse med en stor sten, hvorpå der stod „Mimring Tand“, men den er nu borte. Fuirendal kirke har en altertavle af „kunstigt Billedhuggerarbejde“. Under Fogedby meddeles, at en liden avlsgård, Ydernæs, udmærker sig ved sin yndige beliggenhed ved Næstved å (næs). Den var før en hovedgård, som i 1675 tilhørte Hans Jacob Gyntelberg, derefter Knud Thotte, som lod bygningerne nedbryde og jorden drive under Gaunø. Den er nu opbygget og bortfæstet for 50 år med ca. 180 tdr. land ager og eng. I haven er en lille plantage af gamle, frodige gran-, lærke- og poppeltræer. En lille indfredet skov må af fæsteren kun bruges til spadseregang. Der er bopæl til en familie uden for bondestanden.

Ved Karrebæk, Næstved ladeplads gennem Næså, er et kongeligt toldsted, som kaldes „Mindehus“ — Karrebæksminde munder også ud i havet. Til sognet hører Enø, hvortil overkørselen sker gennem det såkaldte „Hestevad“. Det skal have været her, den vendiske fyrste Jermer gik i land på Sjælland for at støtte Jacob Erlandsen i hans kamp mod kongen (de sjællandske bønder blev slået ved Næstved 1260). Kastrupgaard har før haft en stor dyrehave og et stutteri, anlagt af overkammerherre Carl von Plessen. Gunderslev er skilt fra Skelby ved „en smal Aa“.

Så vender Neergaard sig til jorden, som er hovedemnet for hans afhandling, og som han i sin egenskab af landmand jo har særlig interesse af og forudsætninger for at skrive om.

Herredets jordbund er meget forskellig. Det øverste lag, „Madjorden“, er en blanding af ler og sand og savner kun i få tilfælde muld, så den ved hensigtsmæssig kultur kan give frodig afgrøde, underlaget retter sig sædvanligvis efter madjorden. Førslev, Arløse og Arløsetorp har kraftig lermuldet hvedejord. Bisserup, Skafterup, Nyrup, Tornemark har hovedsagelig stærkt lerblandet jord, og underlaget indeholder tit god mergel. Marvede, Spjellerup og Menstrup har fed lermuldet hvedejord og er at betragte som „Kærnen i Herredet“. I Gumperup er Hans Hansens lod bedst, men drives slet; på lodden ligger en mængde store sten. Fogedbygaard har et par hundrede skridt fra gården et stykke jord på 12—15 tdr. land, og på dette har de tidligere hovedbygninger nok stået, da ploven her opbryder mur- og tagsten.

Kyse er sandsynligvis opkaldt efter den navnkundige „Kyse Soe“, som efter sagnet har boet i „Hasehøj“. Lystager (Ormager) er oprettet af 6 bøndergårde. I Lille-Næstved findes „dødt skovler“.

Hartkornet er meget ulige ansat. I Serdrup (Slagelse herred) er der 4 gårde med hver 35—40 tdr. land let sandmuldet jord, som står for 10 tdr. 1 fdk. htk., mens Landsgrav til hver gård har 67—80 tdr. land, som kun står for 6 tdr. 7 skpr. htk., skønt jorden er udmærket god. I Reinstrup by er en gård på 40 tdr. land ansat til samme htk. som en på 112 tdr. land (omtr. 8 tdr.).

Herredet har afvekslende „jevnside“ og bakkede jorder. Det højeste „Standpunkt“ i herredet er Menstrup bjerg, der indeholder det meste af fem gårdes jorder; driften er besværlig, men ikke umulig. Fra toppen er en sjælden skøn og vidtstrakt udsigt; uden kikkert kan tælles nogle og tredive kirker,

og Lolland ses tydeligt. Det næsthøjeste punkt i herredet synes at være ved Jens Hansens gård i Øverup; herfra kan ses 2—3 mil bort. Kvislemark og Karrebæk sogne er mest udsatte for at lide af skadeligt vand, men i sidstnævnte sogn er der gravet hovedgrøfter, som sammen med Saltø å tjener til afledning af skadeligt vand. Hans Nielsen, Kvislemark, fik i 1812 Landhusholdningsselskabets andet sølvbæger for udvist flid med jordens dyrkning og i særdeleshed for gravning af grøfter til vandafledning, men han har senere forsømt gravning på sin lod, der i høj grad er vandlidende. Af det antal grøfter, hvorfor han blev offentlig hædret, findes nu kun sørgelige spor af nogle, andre mangler helt.

Det er muligt at anlægge vandingsenge næsten i hvert sogn ved til- og afledningsgrøfter, inddigninger og sluser. Ejeren af Fogedbygaard leder med gavnlig virkning vand ind over en del af gårdens enge. I „Piberne“ i Krummerup sogn har grev Holstein, Holsteinborg, ved sluser indrettet vandingseng. Som gødning for enge anvendes kartoffeltop.

Herredet har adskillige gode kilder og har haft flere, men nogle er blevet fyldt med jord og tilintetgjort, f. eks. „Helligdaaskilde“ på Knud Lunds mark i Fogedby; den blev før besøgt af syge St. Hansaften — fattigblokken er flyttet til byen. I Haldagerlille er to kilder med særdeles godt vand, der selv i de tørreste årstider ikke manglede; før udskiftningen blev i en streng vinter alle kreaturer i byen vandede af dem, uden at de udtørredes. Ved Vridsløse er også en meget vandrig kilde, der aldrig udtømmes, skønt ni bymænd — stundom også de fire udflyttere — vander deres kreaturer af den. På toppen af Menstrup bjerg findes et overordentlig righoldigt kildevæld, som i mands minde aldrig har manglet

vand, skønt man i tørre år har drevet alle kreaturer fra den vandmanglende dal op på bjerget for at vandes. Kildevældet er meget nedtrådt fra landsiden og holdes i lige så slet stand som jorden, hvorpå den er. Selv på Enø findes flere kilder med godt vand.

Vandstanden i Tystrup-Bavelse søer er i de senere år blevet forringet, fordi en dæmning mellem søerne og den Danne-skjoldske kanal er blevet optaget. En mindre sø ved Saltø mølle, der før drev et stampeværk, er næsten udtørret, og stampeværket nedlagt. Iøvrig har der siden 1818 på flere steder i herredet vist sig en følelig vandmangel. Måske har de tørre og varme somre i 1818, 1819, 1821 og 1822, de snefri vintre, de hyppige stærke storme og uhensigtsmæssige udgravninger til afledning af skadeligt vand bidraget til den totale vandmangel i mange egne, eventuelt også den stærke hugst i de Plessenske skove. Der er indvundet ca. 90 tdr. land pløjeland ved udtørring af moser og enge forskellige steder i herredet.

Klimaet frembyder ikke mange forskelligheder. De sandede egne opvarmes stærkere af solen end de lerede jorder. I den del af Karrebæk sogn, der ligger ved havet, sinker kold, tåget og fugtig luft til tider vegetationen. Vestlige og sydvestlige vinde er fremherskende, hvad træerne vidner om. Næsten hvert år i begyndelsen af foråret kommer en periodisk, skarp østenvind, der varer omtrent 14 dage og gør skade.

Med hensyn til udstykning og udparcellering, indførelse af markfred og en forbedret agerdyrkning er Neergaard ikke tilfreds. De overdrev til fællesgræsning, der findes ved Vinstrup, Reinstrup, Karrebæk og Enø, har heller ikke hos bønderne skabt lyst til at skaffe markfred eller til at opdyrke

overdrevet. De sletteste udskiftninger er i Karrebæk, Brorup, Ollerup, Lund, Stubberup, Arløse, Sneslev, Krummerup og tildels Reinstrup (kileformede lodder). De bedste er i Kvislemark, Fuglebjerg, Fogedby og Herlufsholm sogne (Hans Niensens lod på Enø er et godt eksempel).

Af Herlufsholm jorder er sket udparcellering til gårdens beboere, til borgere i Næstved og nabobønderne, og fra Fuirendal er fraskilt parcellen „Ludvigslust“. Antvorskov (uden for herredet) beviser det hensigtsmæssige. Oprindeligt var der omtr. 1700 tdr. land fri hovedgårdstakst, men i 1824 (da N. forlod egnen) var A. delt i 8 parceller, som hver beboedes af en familie uden for bondestanden, vel en tilvækst af 35 personer. Efter middeltal solgtes fra alle parcellerne 3—4000 tdr. sæd mod før ca. 1500 tdr. fra det samlede A. Grev von Dernath gav i 1797 alle godsets bønder arvefæste uden først at have sørget for de nødvendige hjælpemidler til gårdens drift, der umuligt kunne ske med gårdens egne folk.

Constantin Brun delte A. i 5 parceller, som kunne drives uden fremmed hjælp. Kvægbesætningen, der på det samlede A. vist var 200—250 høveder, steg på parcellerne til 500—600 høveder. Neergaard holdt på sin parcel (140 tdr. land) 100—115 høveder af en stor race og solgte i de sidste fem år 600—700 tdr. sæd årlig, skønt en trediedel af arealet var A.s sletteste jord, og en hel mark var anvendt til kartofler, der consumeredes på gården.

Da der i herredet kun findes to selvejerbyer, Haldagermagle og Lystagertorp, er udstykning af bøndergårde sjælden. I førstnævnte by er 14 gårde, hvis besiddere i 1801 blev selvejere; de 8 af dem er udstykket. I Lystagertorp har Jens

Hansen fra sin dobbelte gård udstykket og solgt 2½ td. htk., og i andre byer er enkelte gårde udstykket.

Udstykning af gårde uden indsigt og overlæg er skadelig for staten, hvad der er erfaret nogle steder uden for herredet. Folkemængden er nok blevet forøget, men kvægbesætningen formindsket, og mange gode jorder er forvandlet til udmarvede, med tidsler og al slags ukrudt bevoksede agre, der ikke engang kan sulteføde ejerne og deres ubetydelige besætning af husdyr, langt mindre give et overskud til staten.

Som eksempel nævner N. en bondeby i Slagelse herred, nær ved hans forrige ejendom. I den er 3 bøndergårde blevet til 40 huse med 4 tdr. land til hvert. Det er en fattigkoloni, vist med over ti gange så mange mennesker, som de nedlagte gårde, men færre og meget uslere kreaturer, og de producerer ikke halv så megen sæd — tilmed slet — som de tre gårde. De havde næsten alle stuen fuld af rollinger, skønt spisekammeret var tomt. Fattigdom kuer sjældent lyst til giftermål, men den synes snarere at være forplantningen gunstig; den i rige og fornemme familier så hyppige ufrugtbarhed findes meget sjældent blandt fattige familier i almuen.

Til sådanne kolonier søger som regel forarmede, tit fordærvede familier, som ikke tåles eller kan ernære sig andre steder. De opholder sig dér 1—2 år og forlader så husene for at give plads for andre familier af samme slags og med samme skæbne. Kan fyrste og land vel fæste lid til sådanne landstrygere, der intet bestemt arnested har og altså vist heller ikke kærlighed til fædrelandet. De fleste af disse familier har desuden det tilfælles med mange rige og fornemme, at de ikke arbejder, men disse forbruger tit mere end tusinde gange

så meget som de arbejdende og tilfredsstillende blot det sanselige livs højeste vellyst; de fattige har lykkeligvis meget få fornødenheder og indskrænker deres lyster blot til maven. De nøjes gerne med kartofler og vand, når de blot kan dovne og nu og da tiltigge sig en snaps. Det var ønskeligt, at hvert menneskes arbejde i staten var det eneste fond, der kunne forsyne det med alle livets fornødenheder og bekvemmeligheder. Enhver som kunne arbejde, men ikke ville, blev da tvunget der til — af hunger.

Efter at have fået luft for sin harme, indrømmer N. dog, at ejerne af sådanne småparceller kan have et tarveligt udkomme, hvis de med et forbedret avlsbrug og med nøjsomhed og flid sysselsætter hele familien på deres jordlodder og bruger spaden og ploven; han slår stærkt til lyd for anvendelse af spaden og siger, at det ville være en stor fordel, hvis det blev en pligt for hver hus- og gårdfæster at indføre det nyere avlsbrug.

Under omtalen af sædskifte anbefaler N. helbrak, men siger, at det kan den ikke kaldes overalt, for den bearbejdes til tider mere af svin, får og gæs end af plov og harve. Kartoffelavl begynder at vinde indpas, men i for ringe grad. Bønderne anvender kun nogle få skæpper land dertil, og de store gårde 3—4 tdr. land — på „Gunderslevholm“ dog 20 tdr. land. Varigt græsland med udlæg findes ikke, men fire overdrev har bestandig været anvendt til græsning. Af den såkaldte „Lyngs Have“ ved Karrebæksminde er over 80 tdr. land opdyrket, mens resten er bevokset med mos og lyng, enkelte steder med kort, triveligt „sylvgræs“, der giver påfaldende fed og tyk fløde. Den Danneskjoldske kanal er gravet

gennem arealet, der har underbund af grus og småsten, så græsskorpen kan kun brydes med forsigtighed, da der allers kan befrygtes sandflugt til skade for kanalen.

Et overdrev ved Saltø, der var overdraget til 36 husmænd i Karrebæk, blev i 1805 købt af Næstved by, der bortlejede det til Karrebæksminde. På Enø overdrev har hver af de 8 gårdbeboere græsningsret til 6 kvæghoveder. Overdrevene ved Vinstrup og Reinstrup har en del skovkrat og meget slet græsning, der sulteføder de græssende kreaturer. Sommerstaldfodring findes på de fleste hovedgårde og på små gårde, der drives af folk uden for bondestanden.

Kalk som gødningsmiddel anvendes ikke, men tørveaske kan give godt resultat, ligesom gødning med dynd. N. har selv fra 1817—1823 gødet over 20 tdr. land med 4—500 læs pr. td. land og fået arbejdet godt betalt. Forpagter Hansen, Fuirendal, har i de senere år udkørt 7500 læs dynd. Mergel findes næsten overalt fra $\frac{1}{2}$ til flere alen under overfladen, og på de fleste store gårde anvendes mergling med godt resultat. „Gyldenholm“s store lade, der regnes for den største på Sjælland, har i de forrige ejeres tid aldrig været mere end halv fuld af sæd, men siden oberstløjtnant Jensen har ladet de fleste hovmarker mergle, har afgrøden fra dem flere gange aldeles opfyldt hele laden. Tang som gødning brugtes i Karrebæk og på Enø, men ikke til tilfredshed, da den ikke ville rådne.

Om agerdyrkningsredskaberne skriver N., at „den tungt-trækkende, plumpe og i mange Henseender fejlfulde sjællandske Firheste Plov“ sædvanligvis bruges af bønderne. Nogle af de største avlsgårde — sjældent bønder — bruger svingplov. På Holsteinborg gods bruges den af flere, hvilket

skyldes „den kundskabsrige, ædle og i Ordets sande Betydning patriotisk sindede Grev H. H.“. Træharven findes sjældent, skønt den er meget nyttig; harven bruges almindeligvis for meget, ploven for lidt; hyppeplov og extirpator er de eneste af de mere jordforbedrende avlsredskaber, der findes i herredet.

Der bruges nu mere ren såsæd end før. På Holsteinborg, Herlufsholm og Saltø kan bonden uden betaling få sit sædekorn rensat eller ombyttet. Der sås stundom muggen og skimlet bælg­sæd, så afgrøden mislykkes. Den brune danske rug er almindeligst i herredet, men nogle dyrker den hvide „Provstirug“ fra omegnen af Kiel; den har fortrængt St. Hansrugen; hvededyrkning er indført. Ærter, vikker og boghvede dyrkes for lidt, rødkløver over alt, men man anvender den dårlige metode at så frøet med avner. Hørav­l er almindelig, især på Holsteinborg grevskab, men hamp er sjælden. Ved Førslevgaard findes den bedste, hos Dannebrogsmænd Hans Nielsen i Kvislemark den sletteste; en uhyre mængde store tidsler lå på jordstykket. I Tjustrup og Haldagerlille er de største humleanlæg, nogle på 1 td. land; i frugtbare år yder de 35—40 lpd. humle, der ikke står tilbage for den fynske; ved Kastrupgaard findes 1200 humlekuler. I 1825 avledes ved Førslevgaard 33 tdr. kommen, hos Peder Jørgensen i Tornemark 22 tdr. og ved Saltø 26 tdr. i 1826.

Rust og brand i sæden er ikke så almindelig mere, men alle er klar over berberissens skadelighed for rug. Sæden høstes for tidlig, mens kærnen endnu er blød. Rensningen er bedre end før, men købmanden tager tit uren sæd til samme pris som den rene og blander hovedgårdens rene sæd sammen med bondens urene. Afsætningen har i de senere år

været vanskelig; den fordelagtigste kornhandel skete i almindelighed ved Karrebæksminde og Bisserup til ærøboere og norske skippere.

Ævre opgives af alle bønder, men kun få holder markfred. Herfordt på „Petersdal“ har opsat 200 favne stengærde omkring have og fægård og forpagter Rødby på „Fuglebjerggaard“ 1000 favne enkelt stenhegn; Ibsen på „Kastrupgaard“ har opsat enkelte og dobbelte stengærder af sten, opbrudt af gårdens jorder.

Kvægavlen er ikke blevet præget af en kostbar indført stamme. Der holdes sjældent mere end eet kreatur på 1 td. htk., men ved indførelse af vekseldrift, sommerstaldfodring og brakfrugter kunne antallet forøges til det tredobbelte. Som eksempel anfører N. bl. a., at der på en gård i Kvislemark på 87 tdr. land udmærket god jord kun holdes 9 køer, 5 unghøveder, 10 får samt hestebesætningen, mens der på „Gunderslevholm“ årlig holdtes 250—300 fedestude, 50 udmærkede malkekøer og 50—300 får på 128 tdr. htk. Forpagter Rødby har bidraget meget til fåreavlens opkomst ved sin gode frisiske fåreflok. Får behandles iøvrigt elendigt; de får kun afnavet græsning, og fårestien er som et fængsel.

Havedyrkningen i herredet er meget forsømt. Bonden køber tit sine madurter i købstæderne eller på herregårdene og lader svin og fjerkræ hjemme fortære den smule, „som den usle med Græs, Nælder, Skræpper og alskens Ukrudt bevoksede Hauge formaar at yde“. Til lykke er sådanne haver som regel ikke over et par skæpper land. Bønderne under Holsteinborg har dog vel anlagte haver på $\frac{1}{2}$ —1 td. land. Greven lader sin gartner vejlede dem og giver dem gratis forædlede træer fra sin planteskole. Der findes i dem forskel-

lige slags frugtbuske og blomster, „der kvæger baade Øjne og Gane“. A. nævner ejerne af de bedste haver og skriver, at i Holløse findes en have, „præget af Ejerens Genialitet“. Bistader findes desværre sjældent i bondens have — „er de maaske ved hans forventede Smag fordrevet af Indiens Sukkerrør?“

Af skove har herredet så mange, at de ikke alene kan yde alle beboerne, men også det skovfattige V. Fl. Herred, det fornødne brændsel og gavntræ, og endda årligt have et overskud på flere tusinde favne, der udskibes ved Karrebæksminde. En plantning på 1½ td. land ved Herlufsholm har givet ca. 15,000 små træer til udplantning, og der er uddelt over 1000 forædlede træer til godsets beboere. Grev H.-H. giver præmie og gratis frø eller planter til de bønder, som indfreder et vist stykke af deres jord til skovopelskning. Peder Jørgensen, Tornemark, og Rasmus Madsen, Kvislemark, fremhæves sammen med andre. Omkring på markerne findes hist og her lidt underskov af el, som bønderne farer hårdt frem mod; om foråret hugger de den ned til et ubetydeligt gærdehegn, der om vinteren bruges i bilæggerovnen. Pontoppidan mener, at Sjælland derved årligt taber en million læs ellebrænde.

Om husfliden i herredet siger N., at kvantiteten er god, da bønderkonerne selv tilvirker det fornødne af uldent og linned, men kvaliteten er ringe. Nogle køber til deres skam, og på auktioner opdriver bønder tit sengklæder og linned til overdreven høj pris. I kraftige vendinger dadler N. „Mandkønnet i Sjællands Bondestand“, som hendøser de lange vinteraftener med at tømme det topfyldte grødfad, „indtil Maven ikke orker mere, og den har opslugt al Tæn-

keevne, Legemskraft og Munterhed“. Da slænger det sig for ret at gøre sig tilgode langs hen ad bænken og driver aftenen hen med at fordøje og sove.

Til et par kvinder har N. dog meget rosende bemærkninger. Jomfru Artz i Førslev har i eet år spundet omtrent til 300 alen lærred og hvergarn, som hun selv har vævet, og endda har hun plejet sin 80-årige svage og sengeliggende moder. På „Gunderslevholm“ har madam Conradsen i de senere år produceret omtr. 500 alen klæde — tildels solgt for $1\frac{1}{2}$ —3 rbd. pr. alen — foruden en mængde andet uldent og linned til husets brug.

Som udmærkede agerdyrkere nævner N. en række mænd, som dog ikke alle kunne glæde sig ved hans omtale.

Gmd. Hans Nielsen, Kvislemark, blev Dannebrogsmænd 1812 og fik Landhusholdningsselskabets andet sølvbæger. Han har indrettet sin jord i 11 lodder, gravet 642 favne grøfter til vandafledning og 2674 favne grøfter til indhegning og brak — 427 favne beplantet med pil — og dyrket hør, hamp og havevækster. Arvefæster Niels Jensen, Sneslev, og gmd. Niels Jensen, Bendslev, har i 5 år fået en årlig understøttelse på 60 rbd. mod nøjagtigt at følge den af selskabet angivne driftsplan. Vincent Pedersen, Nyrup, er blevet udmærket to gange, først med selskabets sølvbæger og anden gang med en Bayleysk plov.

Desværre udtaler nu N., at de to førstnævnte intet godt eksempel har givet ved deres avlsbrug, som ubetinget må regnes til de sletteste. Nr. 2 og 3 har selv foreslået driftsplanen, men ikke fulgt den, og nr. 4 fortjener heller ingen berømmelse. Kun Niels Christensen, Karrebækstorp, som i 1804 fik selskabets anden sølvmedalje, har fortjent hæders-

bevisningen. Som et prisværdigt eksempel nævner N. arvefæstegårdmand Christian Lassen, Hyllinge, der i 1801 fik en universitetsgård på 85 tdr. land. Han har opdyrket 55 tdr. land, gravet 122 favne, $3\frac{1}{2}$ alen brede, og 114 favne, $2\frac{1}{2}$ brede, vandgrøfter, lagt 13 stenkister, indhegnet marken med 167 favne voldgrøfter, beplantet med pil m. m., opbrudt sten, udgravet en ypperlig vanding, der får tilløb af en kilde, der aldrig tømmes, og anlagt en smuk have på $\frac{1}{2}$ td. land. Besætningen har han forøget fra 4 heste, 4 køer og 6 får til 7 heste, 15 malkekøer, 2 unghøveder, 1 tyr, 16 får og 1 vædder.

N. nævner intet om, at denne mand har modtaget nogen hædersbevisning for sit imponerende arbejde, hvad han dog i højeste grad synes at have fortjent.

Som flittige og dygtige bønder i herredet nævnes Chr. Burkard, Karrebæk, Peder Jørgensen, Tornemark, Niels Olsen, Holløse, Morten Lassen og Mads Andersen, Hyllinge, Rasmus Madsen og hustru, Kvislemark, Niels Olsen, Brunemose, Hans Nielsen og hustru, Gumperup, og uden for bondestanden Herfordt på „Petersdal“, Rützow på „Eskemosegaard“ og Conradsen på „Gunderslevholm“.

Efter Neergaards mening burde der for almueskolen udarbejdes en læsebog med oplysning om de forskellige forhold, som er nyttige for bonden, og han henviser her til det på Holsteinborg grevskab i 1811 oprettede landøkonomiske selskab, som har virket meget til jordbrugets, industriens og husflidens fremme ved præmier (redskaber), trykte, populære afhandlinger og beretninger i forsamlinger på Holsteinborg.

Der langes nu i bogen igen ud efter ungdommen. Tjenestekarlene kunne i de lange vinteraftener i stedet for at dovne og ligge og strække sig langs ad løjbænken med hovedet tæt op til den glødende bilæggerovn beskæftige sig med at hugge træet til vogne, plove, harver, skovle, grebe, river, flette kurve, sno reb, lave træsko, skære skeer o.s.v.

Sædavlen i herredet burdet indskrænkes og kreaturholdet udvides, fåreavl er dog ikke tilrådelig, og hesteavl kan umuligt svare sig i de egne, hvor man er nødt til at indbrænde de usle krikker til landets stodheste, men iøvrigt var det ønskeligt, at bonden ville formindske sin hestebesætning, så at den kommer til at stå i det rette forhold til agerbruget.

Priserne på landejendomme har i de senere år været fallende på grund af misforholdet mellem bondens indtægter og udgifter, men det er dog endnu muligt at finde et tarveligt udkomme af jorden ved fornøden indsigt, utrættelig flid, højeste grad af nøjsomhed og klog sparsommelighed.

Til slut kommer N. med en del bemærkninger om bondens arbejde — tid, vejr, fordeling o.s.v. — og om den da gældende arbejds løn. En tjenestekarl får 20—24 rbd. og en del usyede klæder årlig, en tjenestepige 8—10 rbd. samt vadmel, lærred, læder- og træsko, stundom et får fodret og græsset og nogen „Hørsaaed“. Uden for bondestanden er lønnen for en karl 24—30 rbd., for en pige 20—24 rbd. Daglønnen er for en mand i sommermånederne 16—20 skilling og kosten, uden kost 2—3 mark; i vintermånederne 10—12 skill. med kosten, 24 sk.—2 mk. uden kost. Kvinder får om sommeren uden kost 24 sk.—2 mk., med kosten 12 sk.—1 mk., om vinteren 2—10 sk. med kost og 20 sk.—1 mk. uden kost.

Det er nok tvivlsomt, om Neergaards skildring er blevet almindelig folkelæsning, for i så tilfælde er der nok nogle læsere, som ikke har været tilfreds med den.

Andreas Ammentorp Sørensen — Sædemand og Folkevækker.

Af Redaktør *C. Nørrelykke-Christensen*

Som faa andre Egne oplevede Midtsjælland i det 19. Aarhundrede en rig folkelig og politisk Udvikling. Baggrunden herfor var vel ikke kun en vaagnende Almuebefolknings Trang til fri Livsudfoldelse, men ogsaa i en ikke ringe Grad, at der netop paa Midtsjælland ud af denne mærkelige Tidsperiode opstod en Kreds af gode Mænd, hvis Rødder stak dybt i Folkemulden og hvis fine menneskelige Egenskaber, parret med en egen Evne til at se frem, gjorde dem selvskrevne som Sædemænd i folkelig, kristelig og politisk Henseende. Til denne Kreds af Mænd hørte Sognepræst Andreas Ammentorp Sørensen, hvis Lykke det blev at virke som Forkynder og Folkevækker paa disse Egne i mere end 50 Aar, nemlig i Nordrup-Farendløse 1823/30, Førsløv-Sneslev 1830/53 og Terslev-Ørslev 1853/74. Hans Forkyndelse skal have været inderlig og stilfærdig, hans Forstaaelse for sine Sognebørns Problemer af en egen Art, og som Menneske var han livlig og stærkt interesseret i Tiden og dens Rørelser. Yderligere var han en dygtig Landmand og stærkt politisk interesseret, hvilket medførte, at han fra 1849 til 53 var

Medlem af Landstinget og her øvede en betydelig omend stilfærdig Indsats, der gjorde ham respekteret af alle og medførte, at han i 1853/54 valgtes som Medlem af Rigsretten.

Slægten.

Andreas Ammentorp Sørensen var runden af Præsteslægt og født 20. December 1793 i Sundby Præstegaard (Stadager-Nørre Kirkeby Sogne) paa Nordfalster. Faderen var Sognepræst Jens Sørensen, født 1739 i København som Søn af Procurator Søren Rasmussen og Hustru, Karen Jensdatter Kock, Præstedatter fra Skovlænge-Søllested paa Lolland. Jens Sørensen blev Student i 16-Aars Alderen, og allerede 19 Aar gammel blev han teologisk Kandidat. Efter i nogle Aar at have virket som Skibspræst, bl. a. paa de store Chinafarere, blev han i 1772 kaldet til Sognepræst for Linnerup-Hammer Menigheder ved Horsens og med Bopæl i Hjortsvang Præstegaard. Her indgik han Aaret efter Ægteskab med Charlotte Hegelund, Datter af Herredsskriver L. Pedersen, Hegelund, Bjæverskov, med hvem han havde 5 Døtre og 1 Søn, den senere Sognepræst Severin Hjortsvang, Paarup (f. 1774 — d. 1825). Charlotte Hegelund døde imidlertid kort efter, at de i 1787 var flyttet til Stadager-Nørre Kirkeby.

I 1791 indgik Jens Sørensen, hvis Skudsmaal var, at han „var nidkær, stille, havde gode Kundskaber og var ualmindeelig dygtig i de levende Sprog“, Ægteskab med den 38-aarige Christiane Frederikke Ammentorp, Datter af Præsten Anders Nielsen Ammentorp i Tirsted-Skørringe paa Lolland og Hustru Inger Margrethe Jørgensdatter Ancher. Pastor

Anders Nielsen Ammentorp faar Betegnelsen „værdig i sin Vandel og eksemplarisk forsigtig“ og var, saavidt det kan ses, meget stærkt interesseret i Skolespørgmaal.

Andreas Ammentorp Sørensens Lod blev altsaa fra Fødselen af at have relativt gamle Forældre, noget der i en ikke ringe Grad kom til at præge hans Barndom, idet Faderen allerede døde i 1803. Dette medførte, at Moderen flyttede til Nyborg og herfra blev Andreas Student i 1814. Spørgsmaalet om Valg af Livsbane har næppe været svært at løse, hvorimod økonomiske Vanskeligheder givetvis har præget Studietiden. Invertfald virkede Andreas Ammentorp Sørensen i Studieaarene som Lærer ved københavnske Skoler, ligesom han ogsaa i et Par Aar var Huslærer hos Pastor Johan Joseph Boserup (f. 1773 — d. 1835), der var Præst i Terslev-Ørslev fra 1811—35. Disse Aar skulde faa den allerstørste Betydning for hans videre Udvikling, idet han mødte sin første Hustru Eva Christiane Boserup (f. 1804 — d. 1834) og dermed kom i Slægtsskab med en Række af denne Egns mest betydelige Præster.

Andreas Ammentorp Sørensen blev teologisk Kandidat den 9. Januar 1821 med haud. Den 14. Juni 1822 bliver han kaldet til Sognepræst i Durup-Tøndering Sogne i Viborg Stift og Aaret efter, den 30. Maj 1823, hjemfører han sin kun 19-aarige unge Brud. Hans Virke i Durup-Tøndering bliver dog kun af kort Varighed, idet han allerede den 28. November 1823 kaldes til Sognepræst for Nordrup-Farendløse Menigheder. Aaret efter kom det første Barn, en lille Pige, der i Daaben fik Navnet Christiane Frederikke efter Farmoderen, og den 17. Oktober 1825 noterer den unge Sognepræst i Nordrup Kirkebog: „En Søn, Lykkens Tinde

synes naaet“. Men kun 3 Uger efter ligger den lille Dreng bleg og kold i sin Kiste, en Drøm og et Haab er knust og Sorgens Skygge ligger over Præstehjemmet. Der kommer imidlertid flere Smaabørn, ialt 7 i Løbet af 11 Aar, hvor af dog et Par dør som spæde. I 1829 mister han sin gamle Mor, og den 1. April 1834 maa han se sin Hustru gaa bort, fire Uger efter en lille Drengs Fødsel. „Sønnen blev døbt ved Moderens Baare. Daab og Tale blev forrettet af Pastor Mohr, Haslev“, hedder det i Førslev Kirkebog.

Tre af Børnene har efterladt sig Efterkommere. Datteren, Janine Louise, f. 25. November 1829 i Nordrup, blev den 30. Oktober 1868 gift med Gdr. Jens Nielsen, Tjæreby. Sønnen Joseph Ammentorp Sørensen, f. 18. Juli 1831 i Førslev, fik en Gaard i Give, hvor Slægten fortsat lever. Og Sønnen Jens Christian Ammentorp Sørensen, f. 4. Marts i Førslev, blev i 1859 gift med en Datter af Forvalter A. Thomsen, Sofiendal. Han blev Skibskaptajn, men døde allerede 1869 af gul Feber paa la Platafloden.

Den 7. Juni 1837 indgaar Andreas Ammentorp Sørensen Ægteskab paany, denne Gang med sin Kusine Johanne Andrea Ammentorp (f. 1792 — d. 1857), Datter af Præsten H. J. Ammentorp, Vester Aaby. Hun fik det Vidnesbyrd, at hun var rask og dygtig, og har med sin modne Alder nok været en god Moder for Børnene i Førslev Præstegaard og en god Præstekone i det hele taget. Hun døde den 15. Juni 1857 og hviler sammen med sin Mand paa Førslev Kirkegaard.

Landøkonomen.

At en Præst beskæftigede sig med Landbrug og i mange Tilfælde var Foregangsmand paa det landbrugsfaglige Om-

raade var ikke nogen ualmindelig Foreteelse — tværtimod For Andreas Ammentorp Sørensen gælder det imidlertid, at han synes at have taget Tingene paa en lidt anden Maade end Folk i Almindelighed. Ganske vist var han født i en Præstegaard paa Landet, men sine Ungdomsaar tilbragte han i Byen uden nogen større Kontakt med Landbruget, saa man skulde synes, at det var en ret ukyndig Mand, der som ung Præst gik i Gang med Løsningen af de mange landbrugsfaglige Problemer, som efter de økonomiske trange Tider trængte sig paa og fordrede en Løsning. Andreas Ammentorp Sørensen synes imidlertid at have et praktisk Tag paa Tingene og derudover lidt af en Forskers Grundighed.

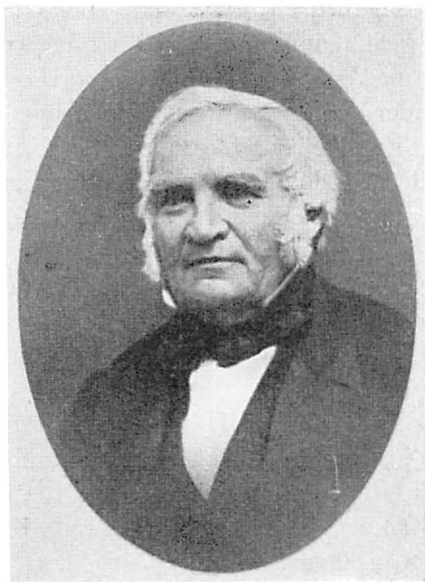
I en Afhandling „Aarsagen til Brand i Hvede betræffende“ fra 1840, som „hvad det væsentlige angaar, alene er grundet paa egen Erfaring“, beretter han om Iagttagelser gjort omkring 1825—26, altsaa faa Aar efter han var kommet til Nordrup. Resultaterne af disse Iagttagelser falder ikke helt sammen med vor Tids Viden, men er af den Grund ingenlunde mindre interessante, efter som de viser, at Andreas Ammentorp Sørensen er inde paa den rigtige Vej. Han oplyser, at han ved Undersøgelser opdagede, at der inde i Avnens Hulhed, hvori Brandkærnen laa, var noget rustliggende Støv, som han lagde under et Mikroskop og fortsætter: „Jeg blev da til min Forundring vaer, at dette bevægede sig og bestod af Larver. Efter en Uges Forløb vare ikke flere Larver at finde omkring Kjærnerne i Brandaxsene paa Marken ... Larven er rustfarvet og glat og har Vorter eller Been som Kaalorme, hvorved Ringe dannes, som synes at staa i lige Afstand fra hverandre. Den ene Ende er kegledannet spids, og den anden er afstumpet“.

Han anbefalede derfor Afsvampning i en Lud bestaaende af $\frac{1}{2}$ Skp. Melkalk, $\frac{1}{2}$ Skp. Bøgeaske og 4 Haandfuld Salt til hver Tønde, men gør dog opmærksom paa, at et fortrinligere Middel er 2 à 3 Lod Blaasten til hver Tønde, som først stødes, opløses i kogende Vand og derefter blandes med saa meget Vand, at al Hvede dermed kan gennemvædes. „Dette paagydes med en Vandkande eller overstænkes, og efter at dette gjentagne Gange er sket, og imellem hver Gang er overfældet med $\frac{1}{4}$ Skp. Meelkalk, som vel omrøres, bliver Hveden omsider skuffet sammen, og i denne Tilstand liggende — i det ringeste Natten over, at hver Kjærne kan gjen-nemtrænges deraf, inden den udspredes for at tørres“.

Ogsaa paa andre Maader var han et Hestehoved foran. I Førsløv drev han ikke blot Præstegaardens Jorder, men ejede desuden den Gaard, som nu ejes af Gdr. Ejner Larsen, og her skal han have udført de første Merglingsforsøg i Sog-net. Endvidere var Andreas Ammentorp Sørensen meget haveinteresseret.

Det er dog som Stifter af Haslev og Omegns Landbofor-ening, at han i en ganske særlig Grad har indskrevet sit Navn i denne Egns Historie. Foreningen blev stiftet ved et Møde paa Terslev Kro den 19. Juli 1844 efter Indbydelse af Pastor A. Ammentorp Sørensen, Førsløv, og Jægermester Post, Broksø. Initiativet til Foreningens Stiftelse er ifølge den vel-førte og velbevarede Forhandlingsprotokol udgaaet fra Sorø Amts landøkonomiske Selskabs Formand for 5te Distrikt, der omfattede Ringsted Herred. Foreningens Formaal skulde være „at fremme Oplysning, Flid og Dygtighed blandt Di-striktets Beboere i alt, hvad der vedkommer dem i dieres Stilling som Agerbrugere“, og Foreningens Omraade omfat-

ter Haslev, Terslev, Førlev og Nordrup Pastorater samt Braaby og Testrup Sogne. Af Foreningens Love fremgaar, at man vil tilstræbe en *faglig Oplysningsforening*, hvor Medlemmerne gensidigt belærer hinanden om de Landbrugs-spørgsmaal, som er brændende i Tiden. Medlemsoptagelse

Andreas Ammentorp Sørensen.

skete ved en Slags Ballotation paa Møderne og efter Forslag fra ældre Medlemmer.

Pastor Ammentorp Sørensen valgtes til Foreningens første Formand og genvalgtes hvert Aar uden Modkandidat. Efter at Foreningen under Krigen 1848—50 havde ligget stille,

genvalgtes han paany og bestred Posten, indtil han i 1857 „ønskede sig entlediget fra den Post, han i 13 Aar havde beklædt. Forsamlingen tolkede ham deres Tak“.

Andreas Ammentorp Sørensens Initiativ og Foretagsomhed præger Foreningens første Aar, hvor der paa flere Maader blev øvet en Indsats, der maa betegnes som bemærkelsesværdig. Først og fremmest var det selve Dyrkningen af Jorden, man var optaget af og herunder Anskaffelsen af de nyeste Maskiner og Redskaber. I 1845 anskaffer man saaledes en saakaldt „Jordhøvl“, d. v. s. en stor Muldskuffe til Planering af Jorden, ligesom man faar forevist en saakaldt „Skarafikator“, en lille „Mecklenborgharve“ og en Kornsaamaskine. Ogsaa andre Maskiner og Redskaber blev indkøbt og derefter bortloddet blandt Medlemmerne. Ganske morsomt er et andet Eksperiment, nemlig en Præmiepløjning for Husmænd, som opmuntres til at pløje med køer. Helt tilfredsstillende blev denne Konkurrences Forløb dog ikke, idet den blev gennemført i to Aar med kun een Deltager. Paa Husdyrbrugets Omraade skete der ogsaa under Ammentorp Sørensens Ledelse en Del, omend det her i højere Grad skortede lidt med de praktiske Resultater. Bl. a. blev der saa tidligt som i 1846 bortloddet 4 „udmærkede“ Disley-Vædderlam til en Pris af 28 Rdl. De faglige Diskussioner er meget omfattende og omhandler bl. a. Mergling, Kløverhøets Høstning, Mælkens og Flødens Behandling, og i 1846 diskuterer man især Guenons System til at bedømme Malkekøer, og man vedtog at anskaffe Bogen „Guenons Kendemærker“.

Ifølge Forhandlingsprotokollen vedtog man paa Mødet i 1852, at „Selskabet giver 10 Rdl. til en højere Dannelsesanstalt i Sorø“. Uvilkaarligt kommer man her til at tænke

paa Grundtvigs Højskole i Soer, som netop i disse Aar var meget stærkt paa Tale, men det viser sig, at Pengene i Stedet for er skænket til Hindholm Højskole ved Fuglebjerg.

At Egnens Landmænd satte megen Pris paa Ammentorp Sørensen faar man et lille Bevis for gennem en Tilføjelse til Landboforeningens Forhandlingsprotokol for 15. Februar 1873, hvori det hedder, at der „oplæstes en Skrivelse fra Sognepræst A. A. Sørensen, Terslev, som Svar paa Foreningens Henvendelse til ham i Anledning af hans Embedsjubilæum i afvigte Sommer“. Foreningen har altsaa husket ham og har villet glæde sin Stifter og første Formand saa mange Aar efter.

Politikeren.

At Pastor Ammentorp Sørensen var en Mand, man regnede med, fremgaar af den Omstændighed, at han opstilledes til den grundlovgivende Rigsforsamling 5. Oktober 1848 i Holløse Mølle-Kredsen, der omfattede Sognene Snelev, Førslev, Haslev, Frerslev, Braaby og Testrup paa Hasleveggen samt Gunderslev, Herlufsholm, Vallensved, Fodby, Karrebæk, Marvede, Hyllinge og Førslev af den senere Fuglebjergkreds. Valgstedet var Holløse Mølle. Ammentorp Sørensen opnaaede imidlertid ikke Valg, idet han kun fik 121 Stemmer, medens Skoleinspektør C. Fr. Frølund, København, opnaaede 713 Stemmer. Derimod valgtes han den 29. Decbr. 1849 til Landstingsmand (Konservativ) for 3. Kreds, der omfattede Sorø og Præstø Amter ved Valgsted i Næstved. De valgte opnaaede følgende Antal Stemmer:

1. Sognepræst, Dr. phil. P. C. Kierkegaard, Pedersborg, 183 Stemmer.

2. Møller F. Johansen, Hovby, 166 Stemmer.
3. Dispatcheur A. Wessely, København, 162 Stemmer.
4. Sognepræst A. A. Sørensen, Førslev, 159 Stemmer.
5. Premierminister, Lensgreve A. W. Moltke, Bregentved, 141 Stemmer.

Ved Valget den 3. Juni 1853 genvalgte han som Medlem af Landstinget, men nedlagde sit Mandat den 30. Juni 1854, uden at nogen egentlig Grund hertil har kunnet spores. Den 25. Juni 1853 valgtes Ammentorp Sørensen til Medlem af Rigsretten.

Som Landstingsmand var han ikke blandt dem, der tog Ordet i Tide og Utide, men af Forhandlingerne fremgaar, at de Indlæg han fremkom med var saglige og velunderbyggede og holdt i en fin og sober Tone. I Samlingen 1849/50 talte han 18 Gange, 1850/51 14 Gange, 1851/52 10 Gange, 1852/53 8 Gange og 1853/54 12 Gange. Hans Speciale synes at have været Kirke- og Landbrugsspørgsmaal, ligesom han var meget optaget af Ungdommens Oplæring og Dygtiggørelse.

Det politiske Syn, som han gjorde sig til Talsmand for, var identisk med det folkelige og kulturelle Vaarbrud, hans Gerning iøvrigt var et Udtryk for. Han talte den jævne Mands Sag og gjorde det med en egen Inderlighed ud fra et brændende Ønske om Retfærdighed for høj som lav. Karakteristisk for denne Indstilling er et lille Skrift „Et Forslag til en mulig Forbedring i Husmandsstandens Vilkaar“ udsendt i 1844. I dette Skrift fremsætter han en Række Forslag til en Forbedring af Standens Kaar uden derved at ville træde de andre Stænder for nær. Han vender sig meget skarpt mod den stigende Tendens til at lade Fæstehusene blive Lejehuse,

ligesom han paapeger Nødvendigheden af at Naturalhove-riet ophører, „ikke blot for Husbeboernes materielle Fordeles Skyld, men ogsaa for Retfærdighedens, Moralitetens og Communernes Skyld“. Som Begrundelse for sit Forslag fremfører han, at det er enhver Mands „christelig Ønske“ at skabe sig et Hjem for sig og sine, „hvor han i Sygdomstilfælde kan tye hen og henleve sine Alderdomsdage“. Ganske vist kan ogsaa Husmænd med Lejekontrakter opnaa dette, men det afhænger saa ganske og alene af Herskabets Indstilling. „Hvor let kan ikke en indbildt eller virkelig Fornærmelse, begaaet enten af Husmanden selv, eller hans Familie, have hans Opsigelse til Følge? Maaske ligger Huset bequemt for en anden, hvis Tjeneste just behøves, eller eftertragter Nogen ved Bagtalelse og Rænker det bedre Hus. For alt saadant kan han ikke være sikker, og ved Salg eller ved Forpagtning bere-des maaske Husmanden en Skjæbne, som han ikke havde kunnet tænke sig, da han leiede Huset“.

Videre gør Ammentorp Sørensen gældende, at en Lejekontrakt ikke inspirerer en Mand til at gennemføre Forbedringer, „saavist som Leje med et kvart eller et halvt Aars Opsigelse ikke er andet end en Forpagtning paa et kvart eller et halvt Aar“.

I sine Afgørelser for Naturalhoveiets Afløsning understreger Forfatteren, at Retfærdigheden paabyder, at det at faa Lov til at dyrke et Stykke Jord er et Gode, som man maa betale for. Spørgsmaalet bliver saa, hvor meget der skal betales for denne Ret, men Betalingen maa være den Møntsort, der er gældende i Landet, eller hvis nogen „vil gaa ham for nær, lad ham da betale med de Producter, som Jorden kan frembringe. Videre bør ingen gaae i sine Fordringer; at

forlange Personen for Tingen, det er ikke stemmende med Retfærdighed, og dersom en saadan Fordring gjøres, da manes Trældommen frem. Penge er dog det, der udjævner alle Ejendomsforhold godgjør Arbejde og Tjenester; hvorfor skal da dette ene Forhold være undtaget?“

Han nævner her, hvordan det ville stille sig, hvis en Husejer i Byen ikke vilde udleje nogen Bolig uden Arbejdsydelse og fremfører stiltfærdigt, at mange Steder paa Landet kan en ordentlig Bolig ikke lejes for Penge, saavist som der ikke bygges eller maa bygges flere Huse end nødvendigt for dem, som arbejder for Godsejerne. „Ingen kan forskaffe sig et Hjem der, ihvor fordeelagtigt det under andre Omstændigheder kunde være baade for ham selv og Egnens Beboere, uden at gjøre Arbejde derfor, og det bliver indlysende nok for Enhver, at hvad Beskaffenhed den Frihed er, med hvilken Huusmanden contraherer; thi Huuslye er ham ligesaa nødvendig som Klæder, og han kan ikke faae det paa anden Maade. Det er bekjendt nok, hvor vanskeligt det stundom er paa Landet at faa Huuslye i en Egn, og der gives Communer, som have ondt ved at faa Jord af Godsejeren, at der kan bygges et Fattighus derpaa, for deri at optage Enker, Oldinger, Svage eller andre, som ere usagte af Lejehusene“. Videre pointerer han, at det ingenlunde kan betegnes som en Krænkelse af Ejendomsretten at være forbunden til at fæste den Jord bort, der ikke hører til det Sted eller den Gaard, hvor Ejeren bor, ligesom han understreger, at Hus og Jord kan takseres i Penge, Arbejde derimod ikke.

Sagt med andre Ord: Ammentorp Sørensens politiske Idé er den, at der maa gives Datidens største Befolkingsklasse Mulighed for en Art social Tryghed, noget der i det lange

Løb vil komme hele Samfundet til gode. Denne Indstilling vidner ogsaa om hans dybe Respekt for selve Mennesket og dets Ret til Livsudfoldelse. Og det samme Syn gennemsyrrer en lang Række af de Indlæg, han i sin Landstingsperiode fremkom med. Derfor er det heller ikke underligt, at han — og vel navnlig blandt Landstingets mere moderate Fløj — nød megen Anseelse og Respekt, og af sine Vælgere og Sognebørn var elsket og respekteret som en Mand, hos hvem Forstaaelse altid var at finde.

Mennesket og Præsten.

Ammentorp Sørensens fine menneskelige Karakter gaar gennem alt, hvad han har beskæftiget sig med. Han var en Mand, som man regnede med og hvis Indflydelse af samme Grund var meget stor. En af dem, hvis Ungdomstid faldt sammen med hans Præstegerning i Terslev, afdøde Gaardejer Ingvor Ingvorsen, Toftevang, Ulstrup, karakteriserede ham som den Mand, der næst efter hans Far havde haft den største Indflydelse paa ham, og endvidere som en god Mand, der omfattede de unge med megen Varme.

Ogsaa Forholdet til Moderen giver et lille Glimt af Mennesket, saadan som det kommer til Udtryk i et Par smaa Vers fra hans unge Aar. Disse Vers findes endnu som gulnede Mindeblade blandt de Ting, som forhaabentlig en Gang skal fylde Haslev Museum og lyder saaledes:

*Elskte Moder, ej min Læbe
tolker dig mit Hjertes Slag.
Kun forgæves vil jeg stræbe
paa den glade Nytaarsdag
dig at takke for den Smerte*

*og den Glæde, du har delt.
Himmel skuer mit Hjerte,
Moder, og du faar det helt.*

*End smiler Livets unge Glæder,
O, Moder til Dem ned.
Nyd længe Deres Alders Hæder.
Nyd velbrugt Alders stille Fred.
Naar sent engang De fra os gaar.
skal evigt Deres Minde staa.*

Af hans Prædikener er kun bevaret en enkelt, nemlig en Høstprædiken holdt 15de Søndag efter Trinitatis i 1828, mens han var Præst i Nordrup-Farendløse. Den 31. Juli gik der et voldsomt Uvejr henover en Del af Nordrup, Ørslev og Farendløse Sogne, hvorved Høsten blev ødelagt og mange Mennesker kom ud for store Vanskeligheder. Uvejrets Rasen og dets skæbnsvangre Følger præger i høj Grad Prædikenen, som Ammentorp Sørensen lod trykke og sælge til Fordel for de skadelidte, men den vidner samtidig om en dyb og inderlig Kristentro. Det hedder i Prædikenen bl. a.:

— Mine Brødre! de fleste af os have allerede modtaget det Øvrige, det, hvad Livet og Legemet udfordrer; Leen er gjemt; Marken er afklædt: men dens Prydelse see vi endnu i de fulde Lader og i de kjernefulde Stakke, der omgiver Gaardene; vort Arbejde har den Algode rigelig lønnet.

Sandelig det Gode er os givet umiddelbart af Herrens Haand, som vi ved Høstens Begyndelse ikke troede skulde blive os til Deel. Vi saa Markens rige Afgrøde næsten moden til Høst, da tordensvangre Hagelskyer samlede sig over os, og Du, Alvældige! drog frem paa Veirets Vinge. Fra tungt svævende Skyer nedstyrtede ødelæggende Iis over Mark og

Eng, og Jorden fem Gange berørt af truende Lyn, skjulte sig skjælvende under kolde Lagen. Et saadant Veir har Ingen af os oplevet — et saa sørgeligt Syn saae vore Øine aldrig — De kornrige Marker blive pludselig forvandlede til Iissletter, Kornet var afslaaet, en Deel af Straaet knækket, og paa den Deel, der stod tilbage, pegede den tomme Vippe, berøvet sin Vægt, mod Himmelen og betydede den forfærdede Vandrer, hvorfra Ødelæggelsen var kommen. — Ængstelig førte Beboerne de forslaaede Kreaturer i Huus, og med deltagende Smerte lagde den bedrøvede Eier det uskyldigt lidende Lam paa sine Skuldre. — Mindes Du ikke, o Christen! Oldingen som stod midt paa sin Mark; Iis bedækkede hans Fødder; men det graae Hoved blottede han, og med foldede Hænder og taarefyldte Øjne skuede han mod Himlen og bad, at Herren, som tog igjen vilde give, at den Gud, som saa dybt saarede, atter vilde læge, og at han, der som Fader havde opdraget saa mange Børn i Tugt og Herrens Formaning, ikke nu skulde segne under Modgangens tunge Vægt. Saa Du Fædrene vende hjem til deres bedrøvede Ægtefæller og de ængstede Børn, for at forkynde, at Sæden laae spredt paa Agrene, og hørte Du dem under frembrydende Taarer sige: „Elskelige! vort lille Forraad er snart fortæret, og for den kommende Vinter have vi Intet til Brød; — hørte Du dem gjentage det sidste Udbrud: o Herre, se vor Nød! — og frels os Arme!

Medfølende Christen, deltagende Menneskeven! Dit Hjerte maatte bløde — Du vilde gjerne give; men endnu havde Du intet, og vedholdende Regn forhindrede Høsten. Ikke blot i Engen stode endnu Høestakke, liig svømmende Taarne, ogsaa paa mange Steder vare Markerne overskyllede,

og Kornet stod som Siv i Vandet. Den lidet Troende saae en langsom Ødelæggelse forhaanden, medens den Gudhengivne bad til Himmels og Jordens Herre, at han vilde sprede de tykke, regnsvangre Skyer, og biede paa Herrens Hjælp i Tillid til Prophetens Ord, at den Retfærdige ved Troen skal leve. Ja, men David sagde han: Hvorfor nedbøier Du Dig min Sjæl og bruser over mig? Bie efter Gud, thi jeg skal endnu takke ham, fordi der er megen Frelse for hans Ansigt. — Dog endnu var nogen Frygt tilbage — da sloge Fuglene sine Vinger ved hans Side, og under Glædessange hævede sig mod Skyen; Hans Øine fulgte dem, og han tænkte paa Jesu Ord: „Seer til Fuglene under Himmelen, de saae ikke, de høste ikke, og sanke ikke i Laden; dog føder deres himmelske Fader dem alligevel. Ere I ikke meget mere end de? Beskæmmet nedsløg han Øinene; men Freden gjenvandt han, — Tilliden voxte — og Haabet oplivedes — og Haabet paa Gud beskæmmedes ikke.

Snart indhylledes Solen ei i mørke Skyer; men skred hver Dag klartskinnende hen over Himmels Bue, tørrede Sæden og Marken og fremkaldte paany Virksomhed og Glæde. Baade den, som havde Lidet og den som havde Meget, kunde nu hjemføre Herrens Velsignelse, og inden Regnen igjen brød frem, fandtes paa den Flittiges Mark ingen Kornneg mere.

Dette gjorde Gud — og vendte ei sit Aasyn fra os i Nøden. Kunde da Nogen iblandt os, som have modtaget den naadefulde Hjælp, glemme den Eviges Barmhertighed? nei, dengang Du fulgte dit sidste Læs til Laden, og dit glade Hjerte udtalte sine Føelser med Johs. Ord: „Herrens Navn være lovet“! — Hvilket Ønske maatte da være inderligere, hvilket

Forsæt fastere, end ved et virksomt og dydigt Liv at gjøre Dig Guds Godhed værdig, hvilken Stræben større end den, at gjøre den himmelske Faders Villie her paa Jorden, eller, som Jesus udtrykker det, at søge Guds Rige. — Dine lidende Brødre, som Intet høstede, maatte derefter vorde den første Tanke, og at kunne række dem Gaver af dit Forraad, være dig en salig Lyst. — Dog — hvortil mere — i ere Alle kommet mig imøde med god Villie til at hjælpe, og have sagt: „Saligt er det hellere at give end at tage“.

Men Du, o Broder! som istedetfor tunge Neger hjemførte den lette Halm, Du, hvis Taarer saa tit under Arbeidet blandede sig med Ansigtets Sved; har Du paa denne Høstfest intet Takoffer at bringe Herren? — Jo nu, da Du har overvundet Sorgens første Udbrud, vil du takke Gud, der gav Dig Trøst og Haab ved Jesu Christi Lære, der gav Dig Bolig i et Land, hvor Kongen er Folkets Fader, og som villigen letter sine betrængte Undersaatters Byrder; Bolig iblandt Christne, hos hvilke Jesu Sæd bærer rige Frugter, — og, naar de med broderligt Hjerte række Dig Gaverne, da skal Du ogsaa finde, at det er saligt at modtage.

Aldrig skal Du mere skue den skydækkede Himmel med Fordærvelse, og, naar Du efter henrundne Aar fortæller dine Børnebørn den Skjæbne, der ramte Dig og fremstiller denne Tildragelse for dem, som et Minde om Brødres Kjerlighed, hæve dine gamle Øine mod Himmelen, nedbede Velsignelse over Konge og Fædreland og ende med Jesu Christi Formaning: „Søger først Guds Rige og hans Retfærdighed, saa skal alt Øvrigt tillægges Eder.“

Efter sin anden Hustrus Død i 1857 begyndte Alderen at gøre sig gældende for Ammentorp Sørensen, og i 1862 fik

han som personel Kapellan S. E. Juul, der havde været Huslærer hos Provst Andersen i Nordrup, og i ham fandt den gamle Præst en god Støtte. Ved sit 50 Aars Jubilæum som Præst i den danske Folkekirke den 8. Juni 1872 blev han udnævnt til Ridder af Dannebrog og stiftede i den Anledning et Legat paa 1000 kr. for værdige trængende i Terslev Sogn. Dette Legat fik kongelig Konfirmation den 29. April 1873. Den 6. Januar 1874 fik han sin Afsked efter næsten 52 Aars Præstegerning. Han flyttede til København, hvor han afgik ved Døden den 7. September 1881, næsten 88 Aar gammel.

Andreas Ammentorp Sørensen var en Folkevækker, en særpræget Personlighed og et nobelt Menneske. Som Landøkonom, Politiker og Præst øvede han en Gerning udover det almindelige og blev derigennem i Stand til mere end nogen anden at sætte sit Præg paa den folkelige og politiske Udvikling paa Haslev-Ringstedegnen.

LITTERATURHENVISNINGER:

A. Ammentorp Sørensen: „Høstprædiken 1828“ — Samme: „Husmandsstandens Vilkaar 1844“ — Samme: „Aarsagen til Brand i Hvøde betræffende“, i „Efterretninger fra Sorø Amt Landøkonomiske Selskab 1840“ — P. N. Pedersen: „Haslev og Omegns Landboforening 1844—1944“ — Samme: „Andreas Ammentorp Sørensen“ (Folketidende Nr. 229 A, 25. December 1941) — I. V. Christensen: „En Præst og Politiker fra forrige Aarhundrede“ (Folketidende Nr. 300 A, 24. December 1928) — Landstingets Forhandlinger 1849—54 — S. V. Wiberg: „Dansk Præstehistorie“ (Bd. 1—4) 1870—79 — Th. H. Erslew: „Almindeligt Forfatterlexicon for Kongeriget Danmark“ (Bd. 1—6) 1843—68 — Paul Nedergaard: „Dansk Præste- og Sognhistorie“ 1849—1949 (Bd. II) 1954.

En Efterlysning.

Til Medlemmerne af „Historisk Samfund for Sorø Amt“.

I Juni 1953 bevilligede Undervisningsministeriet af „Videnskabsfonden“ et Beløb paa 50.000 Kr. til en Undersøgelse af de ejendommelige, religiøse Vækkelser, der flere Steder i Landet rørte sig blandt Almuen i Tiden mellem 1780 og 1850, altsaa før den indre Mission og Grundtvigianismen satte deres Præg paa det kirkelige Liv.

Denne Undersøgelse, som vi har taget Initiativet til, skal naturligvis være videnskabelig forsvarlig, d. v. s. den skal først og fremmest bygge paa skriftlige Optegnelser fra dem, der var med i Vækkelsen, eller fra Folk, som havde nær Berøring med de vakte. Derfor er de Aktstykker, der opbevares i de offentlige Arkiver og Biblioteker, af stor Betydning. Her findes Breve til og fra kendte Personer omhandlende de vakte, Indberetninger til Biskopper og Amtmænd, Politiforhør etc.

Men det er ogsaa muligt, at der endnu *udenfor* Arkiverne, nemlig i Huse og Gaarde i de Egne af Landet, der har været berørt af Vækkelsen, findes værdifuldt Materiale til Belysning af Vækkelsernes Historie. Dette Materiale er aldrig eftersøgt eller samlet i sin Helhed. Det er derfor naturligt, naar Vækkelsernes Historie nu skal skrives, at samle dette spredte Materiale og bede Medlemmer af Amternes historiske

Samfund være behjælpelige ved Indsamlingen. Et indgaaende Lokalkendskab er naturligvis nødvendigt, for at en saadan Indsamling kan give Udbytte.

Vi henvender os først til Medlemmerne af „Historisk Samfund for Sorø Amt“. Paa Grevskabet Holsteinborg rørte der sig nemlig fra 1830 en stærk og ejendommelig gudelig Vækkelse, der hurtigt bredte sig til store Dele af Sydvestsjælland, og som paa afgørende Maade kom til at præge det religiøse Liv i næsten hele Sorø Amt. En Del offentlige og private Optegnelser vedrørende denne Vækkelse henligger i Rigsarkivet og paa Landsarkivet for Sjælland samt paa det kongelige Bibliotek, men hvor meget ligger der endnu i Huse og paa Gaarde i Sorø Amt? Det vilde vi meget gerne have Klarhed over. Meget Materiale er givet gaaet til Grunde ved Brande og Oprydninger, og det er sikkert i sidste Øjeblik, at man samler sammen, hvad der endnu findes, for at ikke alt skal gaa tabt.

Vi gør opmærksom paa, at *alle* Optegnelser vedrørende Vækkelsen har Interesse. Først og fremmest gælder det naturligvis Breve, Dagbogsoptegnelser og Levnedsskildringer, om saadanne findes. Men ogsaa Bibler, Salmebøger og Andagtsbøger, som tydeligt har været anvendt af de vakte, er af stor Betydning. Det samme gælder Stridspjecer fra Samtidens religiøse Fejder. Skulde der findes Tegninger eller Fotografier af de vakte, vil de blive modtaget med stor Interesse. Det indsamlede Materiale kan sendes til „Haandskriftafdelingen, Det kongelige Bibliotek, København K.“. Der er ikke Tale om, at Ejendomsretten til det indsamlede Materiale overgaar til Biblioteket ved Indsendelsen. Det tilbagesendes, naar det er gennemset. Intet vil blive offentliggjort uden Ejerens Til-

ladelse, og, om det ønskes, vil der blive meddelt Kvittering for det indsendte. Skulde Tydningen af Haandskrift volde Vanskeligheder, beder vi Dem alligevel indsende, hvad der findes. Hvis Skolearkiverne eller Præsteembedernes Arkiver indeholder Oplysninger, vil vi meget gerne have Meddelelse herom; skulde der i Sognet være Personer, der har syslet med denne Vækkelse og derfor har et godt Kendskab til den, vil vi være interesserede i at komme i Forbindelse med dem. Personlige Henvendelser bedes rettet til en af os undertegnede eller til Pastor Knud Banning, Holmens Kirke, København K., der leder denne Indsamling.

Saavidt vides er det første Gang, at en større Indsamling af historisk Materiale finder Sted efter de Retningslinier, der her er angivet. Indsamlingen, der ogsaa vil blive bekendtgjort i Radio og i Dagspressen, vil blive fulgt med stor Interesse, og dens Resultat være vejledende for flere paatænkte Indsamlinger i andre Dele af Landet. Og Resultatet vil i høj Grad afhænge af den Interesse, som De viser den. Vi beder derfor om Deres Støtte.

Med venlig Hilsen

P. G. LINDHARDT,

Professor, Dr. theol.,

Dr. Margrethesvej 65, Aarhus.

HAL KOCH,

Professor, Dr. theol.,

Krogerup Højskole, Humlebæk.

Aarhus og København i August 1954.

Udflugt og årsmøde.

Søndag den 22. august 1953 samledes ca. 300 af Historisk Samfunds medlemmer på Gunderslevholm, hvor godsejerinde fru de Neergaard og godsejer Rolf de Neergaard gæstfrit havde åbnet dørene og i vestibulen venligt hilste hver enkelt velkommen.

De fleste af deltagerne fik siddepladser i havestuen, hvor derefter formanden, amtmand V. Topsøe, Sorø, bød velkommen og udtalte sin glæde over den store tilslutning, den

største, samfundet endnu havde haft til et møde. Amtmanden omtalte de fremragende personer, som havde levet på dette sted, folk af Gøje-slægten, Plessen-slægten og Neergaard-slægten og sluttede med en varm tak til godsejerinde fru de Neergaard.

Godsejer Rolf de Neergaard bød velkommen til Gunderslevholm og holdt derefter et yderst levende og interessant foredrag om Gunderslevholm og om gårdens ejere, navnlig

Neergaard-slægten, som fik den i eje 1803. — Amtmanden takkede, og forsamlingen rejste sig og klappede. — De mange mennesker gik nu rundt i sale og stuer, og der var meget at beundre, således relieffer af Thorvaldsen, malerier

af Marstrand samt et stort gruppebillede af Christian den Syvendes familie, malet af kunstneren Viertel.

I Gunderslevholms kirke var lektor, dr. phil. P. Helms, Sorø, cicerone og gennemgik dens forskellige interessante enkeltheder, bl. a. den rigt udskårne prædikestol samt crucifikset i koret.

Man begav sig derefter til „Knorrevang“, som hører under Gunderslevholm. Assistent ved Nationalmuseet Østergaard Christensen skildrede meget interessant udgravningen på stedet, som viste, at det mærkelige overdrev var en forladt middelalderlandsby.

I traktørstedet ved Tadse samledes man derefter til aftensmad og generalforsamling.

Formanden, amtmand Topsøe, aflagde beretning og kassereren, overlærer Jacobsen, regnskab.

De tre afgående bestyrelsesmedlemmer, arkitekt Erlangsen, Korsør, bankdirektør Valdorff-Hansen, Ringsted, samt skoleinspektør Heltoft, Haslev, genvalgtes.

Musikdirektør Laurits Hansen, Ringsted, hyldede bestyrelsen for dens initiativ, og fra forskellig side rettedes en særlig tak til overlærer Fritz Jacobsen for hans fortræffelige varetagelse af kasserer- og sekretærhvervet, som herefter overgår til lærer Henneke, Slagelse.

Den vellykkede tur gav anledning til, at samfundet fik en del ny medlemmer.

H.

Virk for tilgang af nye medlemmer!

BOGANMELDELSE:

AVERSIBOGEN

Bidrag til Aversi sogns historie.

Af P. S. KRØIGAARD

Aversi sogn ligger i Præstø amt. Susåen danner skel til nabosognet Teestrup i Sorø amt. Mellem Aversi og Teestrup har der gennem tiderne været et så betydningsfuldt samvirke, at man skæmtende har kaldt Aversi, Skuderløse og Teestrup „de tre nordiske riger“. Bogen om Aversi har derfor interesse i Sorø amt, navnlig da, fordi den er blevet virkelig smuk og god.

Forfatteren P. S. Krøigaard var lærer i Aversi 1889 til 1932 og havde i dette lange åremål levet sig ind i sognets historie og topografi. Bogen er således et vidnesbyrd om forfatterens historiske sans, som han nu har fået mulighed for at give videre til kommende slægter. I Aversi sogn vil den derfor kunne få særlig betydning, dersom den bliver grundlag for undervisning i hjemstavns historie.

Redaktør Nørrelykke fortjener tak, fordi han har skabt muligheder for at få værket frem. Omslaget med tegning af Fritz Rasmussen samt bogens hele udstyr er yderst tiltalende og forhøjer dens værdi.

H.

En sognehistorie fra Vestsjælland.

Overlærer Fritz Jacobsen, Slagelse, har nylig udsendt en bog: „Bidrag til Vemmelev-Hemmeshøj sogns historie“. I ni velkrevne kapitler gennemgår forfatteren de to sognes historie. Han bygger på både trykte og utrykte kilder, og det er imponerende så meget interessant stof, der er kommet med.

Man hører om oldtidsminder, de enkelte landsbyers historie, kirker og præster. (Sognene har haft en række betydelige og særprægede præster igennem de sidste par hundrede år).

Desuden om sognedegne og skolevæsenet op til vor tid, både det kommunale og friskolerne i Ormslev og Forlev. Videre om vækkelserne i sognene, hvor den kendte lærer Rasmus Sørensen fra Venslev spillede en fremtrædende rolle. Endelig fortælles om de mange sagn og overleveringer, der knytter sig til sognene.

Forfatteren holder sig overalt til det væsentlige og giver præcise og konkrete oplysninger. Bogen kan udmærket stå som et mønster på en sognebeskrivelse.

En række gode fotografier og tre sognekort fra 1770, der viser de enkelte landsbyers marker før udskiftningen, gør bogen yderligere indbydende.

Den kan på det varmeste anbefales til „sognefolkene“, men også udensogns kan læse den med stort udbytte.

Bogen koster 10 kr. og fås ved henvendelse til forfatteren.

R. H.

Vallensved sogns historie.

Førstelærer Erling Petersen, Sandby, har udsendt en bog om sit fødesogn.

Sognet, der kun er på 1911 ha., har forholdsvis mange landsbyer: Kyse, Stubberup, Lund, Vallensved, Øllerup, Saltøby og Jenstrup, og forfatteren giver en mængde interessante oplysninger om hver by. Særlig Kyse er udførlig behandlet; her lå engang en hovedgård med volde og grave om. Senere kom Kyse gods under Maribo Kloster. Der fortælles levende om forholdene i byen inden udskiftningen.

Et afsnit handler om Vallensved kirke og præsterne fra reformationen og op til nutiden. Blandt andre nævnes Conrad Gottfred Buchholtz (sognepræst fra 1842—79), der i Mynsters visitatsbog nævnes som en mand efter biskoppens hoved, og P. C. Zahle (1881—96), der tidligere havde været redaktør af „Ringsted Folketidende“. Han mindes endnu af de ældre i sognet for sin jævne usnobbede færd.

Længere fremme i bogen findes en grundig gennemgang af skolehistorien. Indtil 1940, da den nye centralskole blev indviet, fandtes der i sognet 3 skoler, nemlig i Vallensved, Kyse og Saltøby. Forfatteren giver fyldige oplysninger om de mænd, der har beklædt lærerembederne op til i dag.

Sidste afsnit behandler sognets hverdag. Også her er fremdraget mange interessante træk om fæstevæsen, udskiftning m. m.

Af sagn fortælles der om „Kyse sø“, der var et ræddeligt uhyre med en ryg som en ragekniv.

Den velskrevne og fyldige bog kan anbefales til enhver, der interesserer sig for sognehistorie, men den har selvfølgelig først og fremmest bud til folk med tilknytning til Vallensved sogn.

R. H.

